

ยิ่งโตยิ่งปล่อย: เด็กและวัยเด็กในยุครัตนโกสินทร์ตอนต้น

ถึงการปฏิรูปการปกครองสมัยรัชกาลที่ 5¹

ภาควิชา นิคมมานนรวงศ์

คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

บทคัดย่อ

ในช่วงครึ่งหลังพุทธศตวรรษที่ 25 ประเทศไทยมุ่งส่งเสริมบทบาทของพ่อแม่ต่อความสุขและสวัสดิภาพของลูกมากขึ้นเมื่อความเจริญของเด็กเท่ากับความเจริญของชาติ เด็กค่อยๆ สูญเสียความหมายทางเศรษฐกิจซึ่งถูกแทนที่ด้วยคุณค่าทางอารมณ์และการศึกษา ขณะเดียวกัน ความใส่ใจของพ่อแม่ต่อความสุขและสวัสดิภาพของลูกๆ เริ่มขยายครอบคลุมถึง “เด็กวัยรุ่น” บทความนี้เสนอว่าความเข้าใจดังกล่าวเป็นเพียงผลผลิตของประวัติศาสตร์ราวหนึ่งศตวรรษที่ผ่านมาเท่านั้น การศึกษาความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับความหมายของเด็กและวัยเด็ก รวมถึงบทบาทของเด็กภายในกลุ่มสังคมไทยในยุครัตนโกสินทร์ตอนต้นจนถึงการปฏิรูปการปกครองในสมัยรัชกาลที่ 5 แสดงให้เห็นว่าแบบแผนของความเข้าใจเกี่ยวกับเด็ก รวมถึงความสัมพันธ์ระหว่างเด็กกับกลุ่มทางสังคมในเวลานั้นมีลักษณะเป็นความสัมพันธ์แบบ “ยิ่งโตยิ่งปล่อย” ใน 2 ความหมาย กล่าวคือ ยิ่งโตขึ้นผู้คนยิ่งปล่อยให้ดูแลตัวเองได้มากขึ้นโดยช่วงวัยที่อันตรายและน่าห่วงเป็นพิเศษไม่ใช่วัยรุ่นหนุ่มสาว แต่เป็นขวบปีแรกๆ ของชีวิต นอกจากนี้ พ่อแม่ผู้ปกครองยังปล่อยให้เด็กมีบทบาททางเศรษฐกิจในครัวเรือนได้มากขึ้น โดยเฉพาะในกรณีของเด็กผู้หญิง บทความอาศัยข้อค้นพบจากองค์ความรู้ต่างสาขา ประกอบกับการวิเคราะห์เปรียบเทียบหลักฐานในช่วงเวลาดังกล่าวกับตัวแบบทางประวัติศาสตร์ 3 ประเภท ได้แก่ ภาษาและชุดคำเกี่ยวกับเด็ก พิธีกรรมและความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับเด็ก และวิถีการผลิต เพื่อชี้ให้เห็นว่าเราสามารถเข้าใจประวัติศาสตร์เด็กและวัยเด็กได้ภายใต้ความสัมพันธ์ทางชีววัฒนธรรม อันหมายถึงความสัมพันธ์แบบวิภาษวิธีระหว่างโลกธรรมชาติ/ชีววิทยากับโลกทางวัฒนธรรม

คำสำคัญ ประวัติศาสตร์เด็กและวัยเด็ก วัยเด็ก ประวัติศาสตร์ไทย ชีววัฒนธรรม

¹ บทความชิ้นนี้เป็นส่วนหนึ่งของงานวิจัยระดับมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ งานวิจัยได้รับทุนอุดหนุนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ความเห็นในบทความชิ้นนี้เป็นของผู้วิจัย สกว. ไม่จำเป็นต้องเห็นด้วยเสมอไป ผู้วิจัยขอขอบคุณผู้ทรงคุณวุฒิทั้งสองท่านสำหรับความเห็นที่เป็นประโยชน์ต่อการปรับปรุงบทความชิ้นนี้ และขอขอบคุณสรพงษ์ ลัดสวน ธีรัฐพงศ์ ดวงแก้ว และนลินทิพย์ เนตรวงศ์ สำหรับความช่วยเหลือในการจัดการต้นฉบับ

Let the fledglings fly: Children and childhood from the early Bangkok period to the Chakri Reformation

Phakin Nimmannorrawong

Faculty of Liberal Arts, Thammasat University

Abstract

During the second half of the 20th century, the Thai state propagated the intimate relationship between parents and children since the prosperity of children and family was perceived as equal to the prosperity of the nation. Step by step Thai children acquired more emotional and educational values in lieu of economic importance. Meanwhile *dekwairoon* (adolescence) became known as a critical stage in need of somewhat special attention from parents. The paper argues that these were recent phenomenon of the past century. The study of people's understandings of children and childhood and the roles of children in Thai social groups during the early Bangkok period to the Chakri Reformation suggests a different picture, which the paper calls "*Let the Fledglings Fly*". On the one hand, the more children grew up, the more they were expected to learn how to be integrated into household production, especially girls. On the other hand, as they grew up, children were regarded to become more mature. Rather than "adolescence", the early years of Thai children's lives was regarded as the most dangerous age. Drawing on insights from interdisciplinary approaches, the paper traces *patterns* of understandings and social relations of children by investigating 3 historical models, including language, rituals and religious traditions, and modes of production of Thai society. It contends that the history of children and childhood could be grasped through a biocultural approach: a dialectical relationship between natural/biological and cultural world.

Keywords: history of children and childhood, childhood, Thai history, biocultural approach

“มดมีประโยชน์เฉพาะยามอยู่ในไข่ มนุษย์จึงดงามเฉพาะยามเยาว์วัย”
สุภาษิตไทใหญ่ (Ratanakul, 2004, p. 236)

“Human consciousness resides in bio-cultural bodies, with their own physiological, chemical and genetic realities, which affects and are affected by cultural ideas and practices.” Veronica Strang (2015, p. 2)

1. เกริ่นนำ

นับตั้งแต่รัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ประเทศไทยในทัศนะของชนชั้นปกครองขับเคลื่อนด้วยจินตนาการถึงความผูกพันของชาวไทยทุกคนประหนึ่งครอบครัวเดียวกัน (Wongyannava, 2008) ขณะที่ความสัมพันธ์ในครัวเรือนกลายเป็นอุปมาถึงความใกล้ชิดระหว่างพระมหากษัตริย์กับราษฎรของพระองค์ ความใส่ใจของพ่อแม่ต่อความสุขและสวัสดิภาพของลูกๆ ตั้งแต่แรกเกิดก็ได้รับการส่งเสริมอย่างจริงจังขึ้นเมื่อความเจริญของเด็กและครอบครัวกลายเป็นสิ่งเดียวกับความเจริญของประเทศชาติ ยกตัวอย่างเช่น ในปลายทศวรรษ 2460 ความรู้เกี่ยวกับการ “ทารกสงเคราะห์” อันหมายถึง “การรักษาครรภ์และเลี้ยงดูเด็กก่อน” ให้สอดคล้องกับหลักวิชาการแพทย์สมัยใหม่ได้กลายเป็นทางออกในการ “ขจัดความโง่เขลาและความสะพร่าวซึ่งเปนสาเหตุให้สิ้นเปลืองชีวิตทารกไปเสียอย่างน้อยนางโดยไม่จำเป็น” (กรมสาธารณสุข, 2468, น. 40) ขณะเดียวกัน คู่มือเลี้ยงเด็ก รวมถึงข้อเสนอแนะให้ผู้ปกครองทำความเข้าใจพัฒนาการทางร่างกายและจิตใจของเด็กแต่ละช่วงวัย พร้อมทั้งถ่ายทอดความรักความเอาใจใส่แก่บุตรหลานของตนได้รับการเผยแพร่ผ่านสื่อสิ่งพิมพ์ต่างๆ ต่อเนื่องมาอีกหลายทศวรรษด้วยเงื่อนไขและเป้าหมายที่แตกต่างกัน (เช่น ประวัติ ตันสุรัตน์, 2484; ยง พิทยานิยม และ สนิทศักดิ์ สนิทศักดิ์, 2508; สอาด รักตะวัต, 2512)

ถึงแม้ว่าโรงเรียนจะค่อยๆ แย่งชิงสิทธิอำนาจในการปกครองลูกๆ ไปจากมือของพ่อแม่ผู้ปกครองที่มีโอกาสส่งบุตรหลานเข้ารับการศึกษาของรัฐมากขึ้น ทว่าในปีท้ายๆ ของระบอบสมบูรณาญาสิทธิ พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าธานีนิวัตฯ (2474, น. 1-6) เสนาบดีกระทรวงธรรมการในขณะนั้นยังทรงเห็นว่า “บ้านเป็นสถานที่อบรมเด็กมากกว่าโรงเรียนเสียอีก” เพราะ “บิดามารดาหรือผู้ปกครองนั่นเองเป็นบูรพาจารย์ของเด็ก [...] ถ้าผู้ปกครองทั้งหน้าที่ธุระ ไม่เอาใจใส่บุตรหลานของตนเสียแล้ว เด็กอาจจะเสียมาแต่ต้นมือ ซึ่งบางทีโรงเรียนใด ๆ ก็ไม่สามารถจะแก้ไขได้” ทัศนะที่มองว่าครอบครัวคือเสาหลักสำคัญที่สุดในชีวิตเด็กทำให้พ่อแม่มีภารกิจมากมายในการเลี้ยงดูลูก นอกเหนือจากการลงทุนทางอารมณ์ด้วยความรักความเอาใจใส่ การให้ความรู้พื้นฐาน และการอบรมบ่มเพาะความประพฤติที่สอดคล้องกับธรรมเนียมของกลุ่มสังคม พ่อแม่มักยังถูกคาดหวังให้ส่งเสริมลูกๆ ให้ได้รับการศึกษา มาตรฐานของการเป็นพ่อแม่ที่ดีนี้แพร่หลายยิ่งในหมู่ปัญญาชนที่มีส่วนร่วมในการผลิตองค์ความรู้เกี่ยวกับเด็กในเวลาต่อมา ดังปรากฏตัวอย่างอยู่ในบทความต่างๆ ที่ตีพิมพ์เนื่องในวาระวันเด็กแห่งชาติ ตั้งแต่ พ.ศ. 2502 เป็นต้นไป (ดูอนุสรณ์ในงานฌาปนกิจศพคุณแม่จ้อย ลิ้มอักษร, 2509)

แม้ว่าผลสำรวจสำมะโนประชากร พ.ศ. 2503 จะแสดงให้เห็นว่าเด็กในช่วงเวลานั้นเป็นกำลังการผลิตที่สำคัญในภาคเกษตรกรรมของสังคมไทย (ศูนย์พัฒนาแรงงานหญิงและเด็ก, 2511, น. 24-25) แต่เมื่อชีวิตของครอบครัวผูกโยงกับการศึกษาเล่าเรียนมากขึ้น ชีวิตทางการ

ผลิตของเด็กจึงเริ่มกลายเป็นสิ่งที่ต้องห้ามในสายตาของรัฐและผู้สมานานแนวคิดที่มองว่าวัยเด็กควรเป็นวัยของการศึกษา “เพื่อความเจริญและความก้าวหน้าของเด็กต่อไปในอนาคต” (ยังพิทยานิยม และ สนิทศักดิ์ สนิทศักดิ์ดี, 2508, น. 348) หากว่าภายในรัฐที่ขับเคลื่อนด้วยสำนึกของความเป็นชาติและจินตนาการถึงความเป็นครอบครัวเดียวกัน ความรักเปรียบเสมือน “ปัจจัยที่ 5” ที่เด็กต้องการ (นาฏเฉลียว สุมาวงศ์, 2504, น. 13) การศึกษาในรูปแบบทางการก็น่าจะเป็น “ปัจจัยที่ 6” สำหรับชีวิตเด็ก ด้วยเหตุนี้ บางคนจึงเห็นการไม่สามารถส่งเสียลูกให้เข้าโรงเรียนอาจก่อให้เกิดความรู้สึกผิดบาปในใจของพ่อแม่ (ภิกขุปัญญานันทมุนี, 2509, น. 3)

ในช่วงเวลาเดียวกันนี้ ไม่ใช่เพียงพ่อแม่จะมีหน้าที่รับผิดชอบต่อชีวิตลูกเพิ่มมากขึ้น แต่ความหมายของเด็กในวัยที่ถูกคาดหวังให้อยู่ภายใต้การดูแลอย่างใกล้ชิดจากพ่อแม่ยังขยายเกินความถึงช่วงวัยที่ยาวนานขึ้นด้วย ในขณะที่ “เด็ก” ในข้อเขียนทางการแพทย์และสาธารณสุขในยุครัตนโกสินทร์ 2460-2480 มักหมายถึงเฉพาะเด็กในช่วงแรกเกิดถึงขวบปีแรกๆ ของชีวิตเป็นสิ่งสำคัญ (กรมสาธารณสุข, 2468; เม่งดี๊ด มงคลสมัย, 2478; ประวัติ ตันท์สุรัตน์, 2484) “เด็ก” ในข้อเขียนว่าด้วยการเลี้ยงเด็กในช่วงต้นทศวรรษ 2500 เป็นอย่างน้อยกลับเกี่ยวข้องกับเด็กในช่วงวัยที่เรียกว่า “วัยรุ่น” (อาทิ โปยม เลขยานนท์, 2502, น. 28-32; ไชยเจริญ สันติศิริ, 2509, น. 74-80) ซึ่งถูกมองว่าเป็น “วัยหัวเลี้ยวหัวต่อ บิดามารดา ผู้ปกครองและผู้เกี่ยวข้องต้องให้การดูแลเป็นพิเศษ” บนพื้นฐานความรู้สมัยใหม่เกี่ยวกับพัฒนาการทางร่างกายและจิตใจมากยิ่งขึ้น (ยังพิทยานิยม และ สนิทศักดิ์ สนิทศักดิ์ดี, 2508, น. [7])

บทความชิ้นนี้เสนอว่า ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับเด็กและวัยเด็กข้างต้นโดยมากเป็นปรากฏการณ์ที่เพิ่งเกิดขึ้นราวหนึ่งศตวรรษที่ผ่านมาเท่านั้น แม้เป็นความจริงที่ว่าพ่อแม่ในช่วงเวลาก่อนหน้าถูกคาดหวังให้ “เอาใจใส่ฝึกสอนเด็กให้รู้จักธรรมเนียมที่ดีคือให้เรียนหนังสือให้เรียนเลขการศิลปสารทวิชาต่างๆ แลการวิชาค้าขายท่ามาหากินตามนิสัยของเด็กที่ชอบ” เช่นกัน (เสถียร ลายลักษณ์ และคณะ, 2478, น. 207-211) แต่ความเข้าใจที่มีต่อความหมายของเด็กและวัยเด็ก ความสำคัญของช่วงชีวิตของเด็ก รวมถึงบทบาทและวิถีชีวิตของเด็กภายในกลุ่มทางสังคมที่ตนเองอาศัยอยู่กลับแตกต่างกันอย่างมีนัยยะสำคัญ บทความมุ่งสืบสาวความรู้ความเข้าใจในความหมายและบทบาทของเด็กและวัยเด็กภายในกลุ่มสังคมไทย โดยย้อนกลับไปในยุครัตนโกสินทร์ตอนต้นจนถึงการปฏิรูปการปกครองในสมัยรัชกาลที่ 5 อันเป็นช่วงเวลาก่อนและระหว่างการก่อตัวของรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชและรัฐชาติสมัยใหม่ ซึ่งเป็นสถาบันทางสังคมการเมืองที่ลงทุนอย่างมหาศาลต่อเด็กและวัยเด็ก ทั้งทางเศรษฐกิจ อารมณ์ และอุดมการณ์ (ดูวัชณี คำน้ำปาด, 2547; ภิญญพันธ์ พจนะลาวัณย์, 2556)

บทความจะแสดงให้เห็นต่อไปว่า พื้นฐานความเข้าใจเกี่ยวกับความหมายของเด็กและวัยเด็ก รวมถึงความสัมพันธ์ระหว่างเด็กกับกลุ่มทางสังคมไทยในช่วงเวลานี้อาจนิยามอย่างรวบรัดได้ว่าเป็นความสัมพันธ์แบบ “ยิ่งโตยิ่งปล่อย”

บทความใช้คำว่า “ยิ่งโตยิ่งปล่อย” ใน 2 ความหมาย ประการหนึ่ง ยิ่งเด็กโตขึ้น ผู้คนในกลุ่มสังคมยิ่งปล่อยให้ดูแลตัวเองได้มากขึ้นโดยไม่ได้เข้าใจว่าช่วงวัยที่เรียกกันในปัจจุบันว่า “วัยรุ่น” เป็นวัยที่ต้องการการดูแลเป็นพิเศษ กลับกัน ช่วงวัยที่อันตรายและน่าห่วงเป็นพิเศษสำหรับเด็กในเวลานี้คือเด็กในขวบปีแรกๆ ของชีวิต โดยเฉพาะเด็กในวัยแรกเกิดซึ่งมีอัตราการตายสูงและเป็นช่วงหัวเลี้ยวหัวต่อที่แท้จริงของชีวิต เนื่องจากยังคงยืนอยู่ระหว่างสะพานไม้อันโอ้ออนที่เชื่อมโยงระหว่างโลกของความตายกับโลกของการมีชีวิต ประการที่สอง ยิ่งเด็กโตขึ้น พ่อแม่ผู้ปกครองยิ่งปล่อยให้เด็กมีบทบาททางเศรษฐกิจในครัวเรือนได้มากขึ้นทีละน้อย โดยเฉพาะในกรณีของเด็กผู้หญิง บทบาทในฐานะแรงงานสำรองของครัวเรือนของเด็กสะท้อนให้เห็นผ่านความไม่ลงรอยกันระหว่างการส่งเสริมการศึกษาของทั้งรัฐและเอกชนซึ่งหมายถึงการดึงเด็กออกจากบทบาททางเศรษฐกิจของครัวเรือน กับชีวิตจริงของเด็กในกลุ่มสังคมที่มีวิถีการผลิตแบบเกษตรกรรมซึ่งจำเป็นต้องอาศัยกำลังแรงงานเด็กที่กำลังเติบโตขึ้น นอกจากนี้ เด็กยังมีความหมายทางเศรษฐกิจต่อครัวเรือนในลักษณะอื่นๆ เช่น การเป็นทรัพย์สินที่ถูกขายหรือยอมขายตัวเองเป็นทาสเพื่อชดใช้หนี้สินของครอบครัว บทบาททางเศรษฐกิจเหล่านี้จะค่อยๆ เลื่อนหายไปท่ามกลางพัฒนาการของสังคมไทยในช่วงหนึ่งศตวรรษที่ผ่านมา

เพื่อพิสูจน์ข้อเสนอดังกล่าว บทความต่อยอดจากข้อเสนอของ Peter N. Stearns (2006, pp. 3-4) นักประวัติศาสตร์ผู้บุกเบิกการศึกษาประวัติศาสตร์โลก (World History) ที่กล่าวว่าประวัติศาสตร์เด็กและวัยเด็กเป็นผลผลิตของการปะทะกันระหว่างข้อเท็จจริงที่ว่า ประวัติศาสตร์ของมนุษย์ไม่ว่าในพื้นที่หรือช่วงเวลาใดๆ ล้วนมีพลวัตและผันแปรอยู่เสมอ ขณะเดียวกันก็มีบางสิ่งเช่นกันที่ไม่ได้เปลี่ยนแปลงไปอย่างมีนัยสำคัญอยู่ตลอดเวลา² บทความมุ่งแสดงให้เห็นปฏิสัมพันธ์ระหว่างข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์ทั้งสองด้าน หรือที่บทความนี้เรียกว่าความสัมพันธ์ทางชีววัฒนธรรม อันหมายถึงความสัมพันธ์แบบวิภาษวิธีระหว่างโลกธรรมชาติ/ชีววิทยากับโลกทางวัฒนธรรม โดยอาศัยข้อค้นพบจากองค์ความรู้ต่างสาขา อาทิ ภาษาศาสตร์ ทฤษฎีวิวัฒนาการ ประชากรศาสตร์ มานุษยวิทยา ฯลฯ ร่วมกับการวิเคราะห์เปรียบเทียบหลักฐานที่ปรากฏใน

² “[T]here are crucial aspects of children and childhood that don’t vary or change significantly from one place or time to another, including the obvious fact that all societies have some way to designate childhood as different from adulthood at least in part. [...] At the same time, however, there are real, sometimes truly fundamental variations and changes, which is where the serious historical work comes in.”

ช่วงเวลาที่ศึกษาและที่คาบเกี่ยวกันกับตัวแบบ (model) ในความหมายของการศึกษาประวัติศาสตร์โลก บทความแสดงให้เห็นว่าเราสามารถมองเห็นแบบแผนของความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับเด็กและวัยเด็ก ตลอดจนบทบาทของเด็กภายในกลุ่มสังคมไทยในช่วงเวลานี้ได้ด้วยการพิจารณาตัวแบบ 3 ประเภท ได้แก่ ภาษา พิธีกรรมและความเชื่อทางศาสนา และวิถีการผลิต ซึ่งจะแสดงให้เห็นต่อไป

2. รากของเด็ก

ในบรรดาความสามารถและคุณลักษณะทางชีววิทยาของสัตว์สังคมเช่น มนุษย์ การสื่อสารด้วยภาษา ซึ่งอาจพัฒนาขึ้นจากความพยายามในการอ่านใจหรือครุ่นคิดถึงความหมายของการกระทำของคนอื่น เป็นกลไกสำคัญในการจัดระเบียบความสัมพันธ์ในกลุ่มทางสังคมที่มีขนาดใหญ่กว่าสัตว์เลี้ยงลูกด้วยนมชนิดใด (Dunbar, 1997) การพิจารณาถึงความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับความหมายของเด็กและวัยเด็กในกลุ่มสังคมหนึ่งๆ จึงอาจไม่มีอะไรดีไปกว่าการเริ่มต้นด้วยการตั้งคำถามถึงภาษาที่คนในกลุ่มสังคมนั้นๆ ใช้สื่อสารถึงเด็ก หากการสร้างวัฒนธรรมของภาษาที่แตกต่างกันเกิดขึ้นท่ามกลางความสัมพันธ์ของคำ ความหมาย และความสามารถทางการรู้คิด (cognitive abilities) ของมนุษย์ ซึ่งเกี่ยวโยงกันภายใต้เครือข่ายปฏิสัมพันธ์ทางสังคม (Croft & Cruse, 2004, pp. 1-4, 329) คำถามคือคำของแต่ละกลุ่มสังคมใช้เพื่อสื่อความหมายถึงเด็กและวัยเด็กมีนัยและความหมายรากศัพท์อย่างไร รวมทั้งมีความคล้ายคลึงหรือแตกต่างกันอย่างไรบ้าง

นักภาษาศาสตร์ชี้ให้เห็นบ่อยครั้งว่าภาษาเป็นสิ่งที่มิพลวัตและเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นตามอำเภอใจ (arbitrariness) มากกว่าจะเป็นสิ่งที่มนุษย์อย่างสร้างขึ้นด้วยความจงใจ การเกิดขึ้นตามใจของภาษาหมายความว่าเสียงของคำคำหนึ่งที่ถูกเปล่งออกมาไม่จำเป็นต้องมีความสัมพันธ์อย่างตรงไปตรงมากับความหมายหรือวัตถุที่คำนั้นบ่งความหมายถึง เสียงของคำว่า “เด็ก” แทบไม่เกี่ยวข้องเลยกับความหมายของเด็กหรือกลุ่มคนที่ถูกเรียกว่าเด็ก ด้วยเหตุนี้ การศึกษาเปรียบเทียบความหมายในปัจจุบันของคำต่างภาษาจึงมีแนวโน้มจะทำให้เรามองข้ามข้อเท็จจริงดังกล่าวและอาจจะเลยประเด็นเรื่องพัฒนาการเชิงความหมายของคำไปได้ง่ายๆ อย่างไรก็ตาม ภาษาเองไม่ใช่สิ่งที่เกิดขึ้นตามใจในทุกกรณี (Monaghan et al., 2014) อย่างน้อยที่สุดการศึกษาเปรียบเทียบรากศัพท์ (etymon) ของคำเพื่อมองหาลักษณะร่วมและความเชื่อมโยงทางมโนทัศน์ของคำในมิติวิวัฒนาการทางภาษา ก็เป็นกรณีเรื่องกับความเลื่อนไหลตามอำเภอใจของภาษาในความหมายทางภาษาศาสตร์ทั่วไป โดยเฉพาะเมื่อเราพอมิแหล่งอ้างอิงถึงความหมายดั้งเดิมร่วมกันของคำต่างภาษา แม้ว่าในปัจจุบันคำคำหนึ่งจะมีความหมายเปลี่ยนแปลงไปจากรากศัพท์ดั้งเดิมของมัน การตั้งคำถามกับรากศัพท์ของคำที่สื่อความหมายถึงเด็กในต่างวัฒนธรรมอาจ

เป็นวิธีการหนึ่งที่จะสะท้อนให้เห็นนัยสำคัญบางประการของคำว่าเด็ก ความหมายรากศัพท์ของมัน รวมทั้งอาจชี้ให้เห็นความเข้าใจเกี่ยวกับนัยความหมายของคำว่า “เด็ก” ที่ผู้คนภายในกลุ่มทางสังคมที่ใช้ภาษาเดียวกันมีร่วมกัน

แม้การสืบย้อนกลับไปหาหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่ช่วยเราไขปริศนาเกี่ยวกับรากศัพท์และนัยความหมายที่เร้นซ่อนอยู่ในชุดความคิดเรื่องเด็กจะเป็นเรื่องไม่ง่ายนัก แต่หากวัยเด็กโดยตัวมันเองเป็นช่วงชีวิตและประสบการณ์ที่มนุษย์ในทุกวัฒนธรรมมีร่วมกัน ความเข้าใจที่วัฒนธรรมต่างๆ มีต่อเด็กและวัยเด็กอันปรากฏอยู่ในรูปของคำที่พวกเขาใช้ระบุถึงกลุ่มคนเหล่านี้จะสื่อความหมายที่ใกล้เคียงกันด้วย อย่างไรก็ดี เมื่อก้าวถึงภาษา มิติทางการเมืองของภาษาไม่อาจมองข้ามได้ คำว่า “เด็ก” โดยตัวมันเองเป็นคำภาษาไทยแบบกรุงเทพฯ หรือไทยกลาง มากกว่าจะเป็นคำที่ใช้ร่วมกันในภูมิภาคอื่นๆ ทว่าการไม่ได้ใช้คำเดียวกันเป็นคนละเรื่องกับการมีหรือไม่มีชุดความคิดที่ใกล้เคียงกันอยู่เสมอไป

หากลองเปรียบเทียบคำที่สื่อความหมายถึงเด็กในภาษาอื่น เราจะพบว่าความหมายโดยรากศัพท์ของคำว่า “เด็ก” ในภาษาเหล่านั้นมีความคล้ายคลึงกันบางประการ คำว่า *child* ในภาษาอังกฤษมีรากร่วมกับคำอื่นๆ ในภาษากลุ่มโปรโตอินโดยูโรเปียน ซึ่งมีความหมายเกี่ยวข้องกับการตั้งครุฑ คำว่า *Kind* ในภาษาเยอรมันที่อาจแปลว่าเด็กและลูก มีรากศัพท์จากภาษากลุ่มโปรโตอินโดยูโรเปียนเช่นกัน หมายถึง การผลิต การคลอด การให้กำเนิด (รากเดียวกับคำว่า *kin* และ *genus* ในภาษาอังกฤษ) คำว่า *infant* ในภาษาอังกฤษ หรือ *enfant* ในภาษาฝรั่งเศส ซึ่งอาจหมายถึงเด็กทารก เด็กแบเบาะ หรือเด็กเล็กในความหมายสมัยใหม่ มีรากศัพท์มาจากภาษาละตินว่า *infantem* แปลตรงตัวว่า พุดไม่ได้ ทำนองเดียวกัน คำว่า *baby* ที่ความหมายดั้งเดิมหมายถึงผู้ใหญ่ที่ทำตัวเป็นเด็ก อาจมีรากศัพท์ร่วมกับคำว่า *babble* ที่หมายถึง การพุดจา อ้อแอ้เหมือนทารกหรือพุดจาไม่รู้เรื่อง (Online Etymology Dictionary, n.d.) คำว่า *puer* ในภาษาละติน ซึ่งมีรากร่วมกับคำว่า *παῖς (país)* ในภาษากรีก และคำว่า *putra* (บุตร) ในภาษาสันสกฤต นอกจากจะมีความหมายถึง เด็กและลูก³ ยังอาจหมายถึง ทาส หรือ คนรับใช้ได้ด้วย⁴

³ อ.ดร.ตุลย์ อิศรางกูร ณ อยุธยา อธิบายเพิ่มเติมกับผู้วิจัยว่าคำว่า *puer* ยังหมายถึง พ่อหนุ่มหรือคนหนุ่ม ได้ด้วย

⁴ น่าสังเกตว่าความหมายที่เหลื่อมซ้อนกันระหว่างเด็กกับทาสนี้ชี้ให้เห็นลักษณะที่คล้ายคลึงกันบางประการระหว่างคนทั้งสองกลุ่ม เช่นการต้องอยู่ภายใต้อำนาจ การควบคุม และวินัย (discipline) Hugh Cunningham (1995) ศาสตราจารย์ด้านประวัติศาสตร์จากมหาวิทยาลัยเคนท์ (University of Kent) ตั้งข้อสังเกตว่าความสัมพันธ์ที่ทับซ้อนกันระหว่างความหมายอย่างน้อยสองความหมายในชุดความคิดชุดเดียวอาจสร้างอุปสรรคและความยุ่งยากให้กับนักประวัติศาสตร์ในยุคคลาสสิกบางคนเมื่อต้องแยกแยะว่าคำใดในเอกสารที่หมายถึงเด็กจริง ๆ

ตารางที่ 1 ตัวอย่างจำแนกนัยและความหมายโดยรากศัพท์ของคำในภาษาต่างๆ ที่หมายความถึงเด็ก⁵

กลุ่มคำที่มีนัยยะถึง ขนาดร่างกาย	กลุ่มคำที่มีนัยยะถึง การพูดไม่รู้เรื่อง	กลุ่มคำที่มีนัยยะถึง ความสัมพันธ์กับแม่	กลุ่มคำที่มีนัยยะถึง ทาส
子供 (Kodomo) 子 (Zi/Zǐ) เด็ก (vs. ผู้ใหญ่/ฉกรรจ์) ละอ่อน หล่า/บักน้อย/อีน้อย	Baby Infant Enfant Infantem [ไร้เดียงสา]	Child Kind Puer Παις Putra ทารก dāraka 子供 (Kodomo) 子 (Zi/Zǐ)	Puer Παις Putra

หากพิจารณาในกลุ่มภาษาในฝั่งเอเชีย คำว่า 子供 (Kodomo) ในภาษาญี่ปุ่นนอกจากแปลว่าเด็กแล้วก็อาจหมายถึงลูก (子) ได้ด้วยเช่นกัน (Genetic Kanji, n.d.) รากศัพท์ของตัว 子 (Ko) คือตัว 子 (Zi/Zǐ) ในภาษาจีน นอกจากจะมีความหมายดั้งเดิมว่า เด็ก ลูก หรือเลือดเนื้อเชื้อไขแล้ว (Yellow Bridge, n.d.) ยังอาจใช้เติมท้ายคำนามอื่นที่มีนัยว่าเป็นสิ่งที่โดยธรรมชาติแล้วมีขนาดเล็กโตขึ้นได้ด้วย เรายังพบคำที่หมายถึงเด็กและออกเสียงคล้ายๆ กับคำว่าเด็กอยู่ในกลุ่มภาษาเวียดตึก เช่น คำว่า de.i⁷ ในภาษาเหมื่อง ชนเผ่าหนึ่งที่อาศัยอยู่ทางตอนเหนือของประเทศเวียดนาม (SEAlang Mon-Khmer Languages Project, n.d.) อย่างไรก็ตาม ไม่มีหลักฐานที่ยืนยันได้แน่ชัดถึงความสัมพันธ์ระหว่างคำดังกล่าวกับคำว่าเด็กในกลุ่มไท-กะได น่าสนใจว่าในภาษาใกล้เคียงกับภาษาไทย (กลาง) เด็กในความหมายต่างๆ ไปในภาษาล้านนาเรียกว่า “ละอ่อน” ภาษาอีสานใช้คำว่า “หล่า” หรืออาจใช้ “บักน้อย/อีน้อย” สำหรับเรียกเด็กที่บ่งบอกเพศชัดเจน ส่วนภาษาไตมักเรียกเด็กว่า “นุ้ย/หนุ้ย” ซึ่งคงมีความหมายสื่อถึงลักษณะของร่างกายที่ยังคงเล็กหรือยัง “น้อย” อยู่นั่นเอง

หากพิจารณาถึงกลุ่มคำที่เกี่ยวข้องกับ “เด็ก” ในภาษาไทย (กลาง) คำว่า ทารก มีรากศัพท์มาจากภาษาบาลีว่า dāraka ซึ่งแปลว่า เด็ก หรือ ของภรรยา ซึ่งมีรากมาจาก dāra ที่แปลว่า ภรรยา อีกที (Buddhist Dictionary, n.d.) ในอักขรวิธานศรึบที่ของหมอบรัดเล ฉบับ พ.ศ.

⁵ ผู้วิจัยได้รับข้อสังเกตเกี่ยวกับรากศัพท์ของคำต่างภาษาจากมิตรสหายผู้เชี่ยวชาญในภาษาเหล่านั้นหลายท่าน จึงขอขอบคุณอย่างไม่เป็นทางการนักมา ณ ที่นี้

2416 อธิบายว่าทารกหมายถึง “ลูกอ่อน, เด็กแดง, ลูกเล็ก, เป็นชื่อคนทั้งปวงที่เกิดมาใหม่ๆ นั้น, เช่นเด็กอ่อนๆ ที่คลอดได้วันหนึ่งหรือสองวันเป็นต้น” (บริดเลย์, 2514, น. 282) สะท้อนให้เห็นว่าความหมายของเด็กทารกในช่วงเวลานี้เกี่ยวข้องกับลักษณะภายนอกของเด็กในช่วงแรกเกิดเป็นสิ่งสำคัญ ทว่าเกณฑ์การจำแนกว่าทารกหมายถึงเพียงเด็กอ่อนเท่านั้นยังคงไม่ใช่สิ่งที่ได้รับการยอมรับกันทั่วไปในกลุ่มทางสังคมที่ใช้ภาษาไทยอย่างน้อยจนถึงสมัยรัชกาลที่ 6 เพราะมีหลักฐานระบุถึงความเข้าใจที่คลาดเคลื่อนกันเกี่ยวกับความหมายของคำว่า “ทารก” ซึ่งอาจหมายความว่ารวมถึงเด็กอายุ 15 ปีลงมาทั้งหมด (พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525-2526 ปรดเกล้าฯ ให้เรียกชื่อเด็กทารก)

อีกด้านหนึ่ง คำว่า “ผู้ใหญ่” สื่อความหมายชัดเจนถึง ผู้ (คน) ที่มีขนาดตัวที่ใหญ่ ตรงกันข้ามกับเด็กที่คงหมายถึงคนที่มีขนาดตัว “เล็ก” กระนั้น คำว่า “ใหญ่” เองยังมีนัยยะถึงอำนาจทางการเมือง เศรษฐกิจ หรือสังคมที่เหนือกว่าด้วยโดยเฉพาะเมื่อ “ใหญ่” ถูกใช้ในความหมายถึงคนใหญ่คนโตหรือผู้หลักผู้ใหญ่ อันเป็นวัฒนธรรมทางภาษาที่ปรากฏในอีกหลายพื้นที่นอกเหนือจากวัฒนธรรมไทย (Sahlins, 1963) ในบางกรณี ผู้ใหญ่จึงอาจไม่ได้หมายถึงผู้ที่มีอายุมากกว่าผู้น้อยเสมอไป คำที่เกี่ยวข้องอีกคำหนึ่งคือ “ฉกรรจ์/ฉะกรรจ์/สกัน” ซึ่งค่อนข้างนิยมใช้กันกว้างขวางในเอกสารทางการเมืองในช่วงรัตนโกสินทร์ตอนต้นเรื่อยมา ฉกรรจ์มีความหมายใกล้เคียงกับคำว่าผู้ใหญ่ ขณะเดียวกันก็ยังสื่อความถึงความแข็งแรงของร่างกายและพลังกำลังด้วยในพจนานุกรม (ร.ศ.120) ฉบับกรมศึกษาธิการ ระบุว่า ฉะกรรจ์ หมายถึง “ดู, ร้าย, เก่ง, แข็งแรง. (ชายฉกรรจ์, ชื่นหนุ่ม)” (จารุดี ฝิโลประการ และ ปริญญา ฤทธิ์เจริญ, 2541, น. 96) อย่างไรก็ตามในปัจจุบันคำว่าฉกรรจ์มักใช้ในความหมายแฉลบมากกว่าแฉงบวกและมักใช้หมายถึงเฉพาะเพศชายเท่านั้น ด้วยเหตุนี้ คำว่า หึงสกัน/หึงฉกรรจ์ ที่ใช้กันอยู่ในกฎหมายตราสามดวง (กฎหมายตราสามดวง เล่ม 2, 2548, น. 39, 258; กฎหมายตราสามดวง เล่ม 3, 2548, น. 343) และในการสำรวจสำมะโนครัวในสมัยรัชกาลที่ 5 (พจน. ร.5 น. 30/3 เรื่อง บัญชีสำมะโนครัวเมืองนนทบุรี ปทุมธานี นครเขื่อนขันธ์) เพื่อสื่อความถึงหึงที่พ้นวัยเด็กไปแล้วจึงเป็นคำที่ไม่ค่อยคุ้นหูกันนักในสมัยนี้

รากศัพท์ของคำที่สื่อความหมายถึงเด็กต่างภาษาสะท้อนว่าภาษาไม่ได้พัฒนาไปตามอำเภอใจอย่างสมบูรณ์ในทุกลักษณะ การสืบย้อนและเปรียบเทียบรากศัพท์ของคำที่สื่อความถึงเด็กในภาษาต่างๆ ช่วยให้เราเห็นถึงความสัมพันธ์ทางวิวัฒนาการที่ซ่อนอยู่ภายในความหมายของคำเหล่านี้ได้เป็นอย่างดี ในขณะที่ความหมายโดยทั่วไปของเด็กมักเชื่อมโยงกับการตั้งครุภ การเป็นเมล็ดเนื้อเชื้อไข (seed) หรือเป็นลูก นำสังเกตว่าในภาษาไทย (กลาง) คำว่า “เด็ก” รวมถึงกลุ่มคำที่ถูกใช้เทียบเคียงกัน อาทิ “ใหญ่” หรือ “ฉกรรจ์” และกลุ่มคำที่ใกล้เคียงกันในภูมิภาค

ต่าง ๆ ของไทย มีความหมายโดยรากศัพท์สื่อถึงขนาดของร่างกายเป็นสำคัญ⁶ ทำนองเดียวกับรากศัพท์ของคำที่สื่อถึงเด็กในบางภาษาที่อาจหมายถึง คน “ไม่รู้เตียงษา” หรือคนที่ยังพูดไม่ได้ไม่รู้ภาษา หรือยังพูดไม่รู้เรื่อง ยังปรากฏอยู่ในภาษาไทยและในเอกสารในช่วงรัตนโกสินทร์ตอนต้นบางชิ้น อาทิ ในกฎหมายตราสามดวงซึ่งชำระและประมวลขึ้นมาจากกฎหมายเดิมในสมัยอยุธยา

ในกฎหมายลักษณะวิวาท มหาศักราช 1369 ปีมะเส็ง (พ.ศ. 1992) ระบุว่า หาก “เด็กเจ็ดขวว” หรือเด็กอายุ 7 ปีลงไปกระทำความผิด ไม่ต้องรับโทษ เนื่องจากเป็นคน “หลงไหล” (จิตร ภูมิศักดิ์, 2547, น. 325) ซึ่งมีนัยเดียวกันคือยังไม่ประสีประสา ไม่รู้เตียงษา หรือ “เอาถ้อยคำไม่ได้” ด้วยเหตุนี้จึงฟ้องร้องคดีความไม่ได้และเป็นพยานในคดีความต่างๆ ไม่ได้ด้วย (กฎหมายตราสามดวง เล่ม 1, 2548, น. 262) น่าสังเกตว่าอายุ 7 ปี เป็นเกณฑ์ในการจำแนกช่วงวัยของมนุษย์ร่วมกันในหลายกลุ่มสังคม ทั้งนี้อาจเป็นเพราะการจัดจำแนกช่วงวัย โดยเฉพาะในวัยแรกเริ่มของมนุษย์เกี่ยวพันอย่างลึกซึ้งกับพัฒนาการทางกายภาพและความคิดจิตใจที่สังเกตเห็นได้ ซึ่งแน่นอนว่ามีได้เป็นอิสระจากคุณค่าในทางวัฒนธรรมหรือศีลธรรมแต่อย่างใด (ดูเปรียบเทียบกับ Parkin, 2014, pp. 98-103; Yoshinaka, 1997, pp. 30-31)

ดูเหมือนการไม่สามารถสื่อสารด้วยภาษาของเด็กจะเป็นรากฐานสำคัญในการจำแนกบทบาทโดยธรรมชาติของเด็กออกจากกลุ่มทางสังคมที่ปกครองกันด้วยกฎหมาย ด้วยเหตุนี้เด็กที่ยัง “ไร้เตียงษา” จึงได้รับการละเว้นโทษ ขณะเดียวกันก็ไม่ได้รับการยอมรับให้ “พูด” ในฐานะพยานภายใต้ระบบ “ตระลาการ” ที่ยึดมั่นในความสัตย์จริงของวาจามากกว่าการเขียน (ทวีศักดิ์ เผือกสม, 2540, น. 76-91) ในทางกลับกัน เมื่อเด็กอายุพ้น 7 ปีขึ้นไปแล้วก็อาจกลายเป็นพยานปากสำคัญในคดีความต่างๆ ได้ทันที (หจข. ก.ร.5 รล.-คพ. คำพิพากษา เล่มที่ 15 เรื่องที่ 13 พ.ศ. 2453)⁷ นอกจากนี้ ลักษณะทางกายภาพของเด็กที่ยังเล็กอยู่มีส่วนสำคัญยิ่งในการกำหนดความเข้าใจพื้นฐานที่ผู้คนทั่วไปมีต่อเด็ก ลักษณะทางกายภาพนี้เองที่ส่งผลให้เด็กต้องอยู่ใต้ความสัมพันธ์ทางอำนาจที่เหลื่อมล้ำกันกับผู้ “ใหญ่” อยู่เสมอ เว้นเสียแต่ในกรณีที่เด็กนั้นอยู่ในชนชั้นวรรณะหรือมีชาติตระกูลที่ “ใหญ่” กว่า ซึ่งก็เป็นเงื่อนไขเดียวกันที่ทำให้เกิดความเหลื่อมล้ำต่ำสูงระหว่างเด็กด้วยกันเอง (นอกจากเรื่องเพศอีกประการหนึ่ง) กระนั้นก็ตาม ไม่ได้หมายความว่าเด็กต้องเป็นฝ่ายถูกกระทำเสมอไป อย่างน้อยที่สุด เสียงร้องของเด็กก็ทรงพลังพอจะ “ร้องเรียก” ให้ผู้อื่นพยายามตีความและทำความเข้าใจความต้องการของตน แม้บางคนจะเลือกตีเด็กมากกว่าตีความ (เช่น หจข. ก. ร.5 รล.-คพ. คำพิพากษา เล่ม 6 เรื่องที่ 32 นายเหมา)

⁶ นอกจากภาษากลุ่มเวียดตึกแล้ว มิตรสหายท่านหนึ่งตั้งข้อสังเกตว่า ในภาษาไทยใหญ่ที่ไม่แยกเสียง ล. ออกจากเสียง ด. เช่นคำว่า ลี หมายถึง ตี อาจใช้คำว่า เล็ก ในความหมายถึง เด็ก ด้วยก็เป็นไปได้

⁷ โปรดดูเปรียบเทียบกฎเกณฑ์ที่คล้ายคลึงกันอย่างยิ่งในระบบกฎหมายจีนและญี่ปุ่นในบทความของ Nobuhito Yoshinaka (1997, pp. 30-31)

3. เป็นเด็ก เป็นเล็ก

ร่างกายที่ยังเล็กโดยเปรียบเทียบ กอปรกับคุณลักษณะทางชีววัฒนธรรมต่างๆ ที่ตามมา อาทิ ข้อจำกัดในการสื่อสารและใช้ภาษา ข้อจำกัดในการควบคุมความคิดและพฤติกรรมของตนเอง หรือประสบการณ์ชีวิตที่ยังมีไม่มากเมื่อเทียบกับผู้ใหญ่กว่า ประกอบกันขึ้นเป็นความเข้าใจพื้นฐานเกี่ยวกับธรรมชาติของเด็กและวัยเด็กที่อาจค่อยๆ เปลี่ยนแปลงไปเมื่อเด็กเติบโตขึ้น

อย่างน้อยในระยะเริ่มแรกของชีวิต ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับความหมายของเด็ก และการเป็นเด็กอันเกี่ยวพันกับกาลเทศะของเด็กที่ตัวเล็กกว่าและมีวัยวุฒิน้อยกว่าก็นำมาซึ่งความสัมพันธ์ที่อยู่ภายใต้การดูแลและอบรมสั่งสอนของผู้ซึ่งมีทั้งร่างกายและความอาวุโสสูงกว่า ความสัมพันธ์ทางสังคม วัฒนธรรม การเมือง อำนาจ และศีลธรรมระหว่างผู้ใหญ่กับเด็กจึงเกี่ยวพันอยู่พอสมควรกับความแตกต่างพื้นฐานในแง่ชีววิทยาระหว่างเด็กกับผู้ใหญ่ โดยไม่จำเป็นว่าปัจจัยใดต้องมีส่วนในการกำหนดหน้าตาของวัฒนธรรมของเด็กและวัยเด็กเพียงอย่างเดียว ตัวอย่างเช่น ความสัมพันธ์ระหว่างแม่กับลูกซึ่งในทางวัฒนธรรมเรียกว่า “ความรักของแม่” ล้วนแต่วางรากฐานอยู่บนความสัมพันธ์ทางชีววิทยาและการทำงานของสารเคมีในร่างกายระหว่างแม่และเด็ก โดยเฉพาะการหลั่งสารออกซิโทซิน (oxytocin) ระหว่างการให้นมลูกและการเลี้ยงลูกของตน อย่างไรก็ตาม ข้อสังเกตนี้ไม่ได้ยืนยันอีกเช่นกันว่าแม่จะต้องรักลูกเสมอไป หรือความรักของแม่ดำเนินไปด้วยเหตุผลในทางชีววิทยากำหนดเพียงประการเดียว เพราะปฏิเสธไม่ได้ว่าความหมายทางวัฒนธรรมของความเป็นแม่สัมพันธ์กับปัจจัยอื่นๆ อีกมาก และตัวอย่างของแม่ที่ทำร้ายหรือสังหารลูกแท้ๆ ตัวเอง ไม่ว่าด้วยเหตุผลอะไร ก็เป็นข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์ของสังคมมนุษย์เช่นกัน (Matthiesen, Ransjo-Arvidson, Nissen, & Uvnas-Moberg, 2001; Daly & Wilson, 1984, pp. 487-502)

รูปแบบความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างผู้คนในกลุ่มสังคมกับเด็กอย่างน้อยในช่วงขวบปีแรกของชีวิตอยู่ภายใต้เงื่อนไขทางชีววัฒนธรรมของมนุษย์และสะท้อนถึงความรู้ความเข้าใจที่มีเด็กและวัยเด็กได้เป็นอย่างดี ผลพวงจากวิวัฒนาการอันซับซ้อนของสมอง ร่างกาย และพฤติกรรมของมนุษย์ ทำให้เป็นเรื่องยากที่ทารกของมนุษย์คนใดจะดำรงชีวิตและเติบโตขึ้นมาได้โดยลำพัง ปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสภาพแวดล้อมทางชีวภาพและทางวัฒนธรรมที่เปลี่ยนแปลงไปนำไปสู่พัฒนาการทางชีววิทยาที่สำคัญยิ่งอย่างการมีสมองขนาดใหญ่ที่สุดในหมู่ไพรเมทเมื่อเทียบกับสัดส่วนร่างกาย สมองของมนุษย์มีศักยภาพในการเรียนรู้ รับผิดชอบในระดับที่ซับซ้อนกว่าสิ่งมีชีวิตอื่นๆ แต่วิวัฒนาการดังกล่าวต้องแลกด้วยการที่วัยเด็กของมนุษย์ต้องขยายยาวนานออกไป โดยเฉพาะสำหรับมนุษย์สมัยใหม่ (โฮโม เซเปียน) ซึ่งมีวัยเด็กที่ยืดยาวกว่าบรรพบุรุษของตนและสิ่งมีชีวิตสายพันธุ์ใกล้เคียงกัน นั่นหมายความว่าลูกหลานของมนุษย์สมัยใหม่ ไม่ว่าในสังคมวัฒนธรรมใด ย่อมต้องอยู่ภายใต้การดูแลและถ่ายทอดความรู้จากคนในกลุ่มทางสังคมของตนยาวนานกว่าด้วย แม้ว่ารูปแบบ วิธีการ เป้าหมาย ความหมาย

รวมถึงระยะเวลาที่ย่อมแตกต่างกันไปในบางแง่มุม (Gazzaniga, 2012; Kuzawa et al., 2013; Smith et al., 2010; Spain, 2014; Walter, 2013)⁸

เด็ก ๆ ในกลุ่มสังคมไทยในช่วงเวลานี้อาจไม่อาจหลีกเลี่ยงพ้นจากลักษณะร่วมพื้นฐานดังกล่าวไปได้ ทั่วความสัมพันธ์ระหว่างเด็กกับผู้คนในกลุ่มสังคมภายใต้เงื่อนไขทางชีววัฒนธรรมนี้มีลักษณะเช่นไร ประเด็นที่ดีที่สุดที่อาจเป็นประโยชน์ต่อการตอบคำถามข้างต้นคือ ความยากลำบากในการคลอดทารกของมนุษย์และความสัมพันธ์ระหว่างเด็กกับผู้คนในกลุ่มสังคมของตนที่สืบเนื่องตั้งแต่ก่อน ระหว่าง และหลังการคลอดใหม่ๆ นักชีวมานุษยวิทยาบางคนเสนอว่า

⁸ ทารกของมนุษย์คลอดออกมาขณะที่ยังดูแลตัวเองไม่ได้และมีสมองที่พัฒนาได้ราวร้อยละ 30 ของสมองที่พัฒนาเต็มที่แล้วเมื่อเข้าสู่วัยผู้ใหญ่ ซึ่งนับเป็นอัตราส่วนที่น้อยกว่าโดยเปรียบเทียบกับสิ่งมีชีวิตสายพันธุ์ใกล้เคียงกัน (DeSilva & Lesnik, 2006, pp. 210-211) ในทางประสาทวิทยาและในทางกายภาพ เราจึงพอพูดได้ว่าทารกของมนุษย์คลอดก่อนกำหนดเสมอ (Dunbar, 2014, pp. 244-249) โดยทั่วไปแล้ว การคลอดโดยสมองยังพัฒนาได้เพียงหนึ่งในสามของระดับการพัฒนาที่เต็มที่ กอปรกับสภาพที่ช่วยเหลือตัวเองไม่ได้ของทารกมนุษย์ได้รับการอธิบายว่าเป็นผลพวงทางวิวัฒนาการของการลุกขึ้นเดินสองขา ตามด้วยการมีขนาดสมองที่ใหญ่ขึ้น ภายใต้ทฤษฎีที่มีชื่อเรียกว่าเป็นทางการว่า "Obstetrical Dilemma" ปัจจัยประการแรกส่งผลให้กระดูกเชิงกรานของมนุษย์ผู้หญิงแคบลง สวนทางกับขนาดสมองของทารกที่ขยายใหญ่ขึ้น ทำให้ร่างกายมารดาถูกบีบให้คลอดทารกออกมาตั้งแต่ยังช่วยเหลือตัวเองไม่ได้และสมองค่อนข้างพัฒนาได้น้อยและเปราะบางอยู่มาก อย่างไรก็ตาม นักชีววิทยาร่วมสมัยได้ทดสอบสมมติฐานนี้และพบว่าไม่มีน้ำหนักเพียงพอ ทีมนักวิจัยนำโดยศาสตราจารย์ Holly Dunsworth นักชีวมานุษยวิทยาจากมหาวิทยาลัยโรดไอแลนด์ (University of Rhode Island) ค้นพบว่าปัจจัยที่ส่งผลต่อระยะเวลาการตั้งครรภ์ ขนาดของเด็กทารก และภาวะของการฟุ้งตนเองไม่ได้ของทารกมนุษย์ซึ่งเกี่ยวพันไปถึงการมีช่วงวัยเด็กที่ยาวนานกว่าสิ่งมีชีวิตอื่น น่าจะมีที่มาจากขีดจำกัดในการเผาผลาญพลังงานในร่างกายของมารดามากกว่า (Dunsworth et al., 2012; Dunsworth & Eccleston, 2015, pp. 55-60)

ลักษณะร่วมที่พบโดยทั่วไปในทารกของมนุษย์คือกะโหลกศีรษะของทารกยังคงไม่ได้เชื่อมต่อกันสนิทในตอนคลอดและช่วงเดือนแรกๆ ของชีวิต ข้อมูลทางกายวิภาคแสดงให้เห็นว่า พื้นที่ของกะโหลกศีรษะส่วนที่เรียกว่า Bregma และ Lambda รวมถึงกระดูกกะโหลกศีรษะชิ้นอื่นๆ ของเด็กแรกคลอดจะยังไม่ประสานกันจนผ่านไปราว 6-8 สัปดาห์ ซึ่งน่าจะเอื้อประโยชน์ให้กับการเคลื่อนตัวผ่านกระดูกเชิงกรานที่แคบลงได้ง่ายขึ้นด้วย (กรกฎ บุญพล, 2546, น. 74-76) ขณะเดียวกัน กะโหลกที่ยังไม่ประสานตัวสนิทยังเปิดโอกาสให้สมองที่มีคุณลักษณะของความยืดหยุ่นเปลี่ยนแปลงได้ (plasticity) สามารถพัฒนาต่อเนื้อได้หลังจากคลอดมาแล้ว ด้วยเหตุนี้ทารกจึงคลอดจากครรภ์มารดาโดยยังเจริญเติบโตไม่เต็มที่ ทารกของมนุษย์ยังช่วยเหลือตัวเองไม่ได้และต้องได้รับการดูแลและเรียนรู้โลกผ่านความช่วยเหลือของคนอื่นในกลุ่มของตนเป็นเวลายาวนานกว่าสิ่งมีชีวิตอื่นๆ (Gazzaniga, 2012, บทที่ 1) โดยที่ระยะเวลาของการดูแลนั้นแปรผันตรงกับระดับของวิวัฒนาการ (เสมอชัย พูลสุวรรณ, 2538, น. 78; Bogin, 1997, p. 69; Gibbons, 2008, p. 1041) และช่วงเวลาภายใต้การดูแลของคนอื่นในกลุ่มสังคมของตน ซึ่งอาจเรียกว่าเป็นช่วง "วัยเด็ก" นี้เองที่เปิดโอกาสให้มนุษย์ตัวเล็กตัวน้อยได้เรียนรู้และพัฒนาศักยภาพของการรับรู้และการเรียนรู้ทางสังคมที่สลับซับซ้อนอันเป็นคุณสมบัติประการสำคัญของมนุษย์เอง (Marean, 2015)

ความยากลำบากในการคลอดทารกของมนุษย์เป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นราว 500,000 ปีก่อนหรืออย่างน้อยก็นั้น หรืออาจเป็นมรดกตกทอดทางชีววิทยาของวิถีชีวิตในสังคมเกษตรกรรมที่มีความอุดมสมบูรณ์มากกว่าสังคมล่าสัตว์หาของป่า (Dunsworth and Eccleston, 2015) กล่าวอีกอย่างหนึ่ง ความยากลำบากในการคลอดจึงไม่ใช่ธรรมชาติอันเป็นสากล หากแต่เป็นมรดกทางชีววัฒนธรรมที่เป็นผลจากความเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมและวิถีการผลิตของมนุษย์มากกว่า (Dunsworth et al., 2012, pp. 15215-15216; Roy, 2003)⁹ การคลอดทารกที่กลายเป็นกิจกรรมที่ยากลำบากขึ้นเรื่อยๆ สำหรับมารดาเพียงลำพังเรียกร้องการมีส่วนร่วมของคนร่วมกลุ่มสังคมอันเป็นการปรับตัวทางวิวัฒนาการที่เป็นประโยชน์ต่อการรอดชีวิตของทารก¹⁰ ด้วยเหตุนี้จึงเป็นธรรมชาติอยู่เองที่เราสามารถพบเห็นการอาศัยผู้ช่วยทำคลอดปรากฏอยู่ในแทบทุกวัฒนธรรม (Selin, 2009; ข้อยกเว้นดู Diamond, 2015, pp. 176-177) ไม่เว้นแม้กระทั่งกลุ่มสังคมไทยในช่วงเวลาที่เราศึกษา

ภาพจิตรกรรมฝาผนังที่วัดหนองยาวสูง จังหวัดสระบุรี (ภาพที่ 1) ซึ่งคาดว่าเขียนขึ้นในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว (สายพิณ สุภา, 2552, น. 11) เป็นตัวอย่างที่สะท้อนถึงความยากลำบากในการคลอดและลักษณะที่กิจกรรมการคลอดต้องอาศัยการมีส่วนร่วมของมนุษย์คนอื่นๆ ในกลุ่มสังคมไทยในช่วงเวลานี้ ผู้ที่มักมีบทบาทสำคัญในกิจกรรมการคลอดก็คือผู้สูงอายุ มัลคอล์ม สมิธ แพทย์ชาวอังกฤษที่เดินทางเข้ามาประเทศไทยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวตั้งข้อสังเกตด้วยสายตาขององค์ความรู้ทางการแพทย์แบบตะวันตกว่า ผู้รับหน้าที่หมอบทำคลอดของไทยในช่วงเวลาดังกล่าวมักเป็นผู้สูงอายุ “หรือก่อนไปทางสูงอายุซึ่งไม่เคยได้รับการศึกษา [...] ไม่เคยมีความรู้ทางด้านกายวิภาค ซึ่งเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับหน้าที่ของพวกเขาโดยตรงและเป็นเรื่องที่ไม่อาจเรียนรู้ได้จากประสบการณ์” (สมิธ, 2537, น. 66-67) ขณะเดียวกัน ภาพจิตรกรรมดังกล่าวยังเผยให้เห็นการรับรู้ถึงความน่าหวาดกลัว

⁹ สังคมเกษตรกรรมมีส่วนสำคัญที่ทำให้ร่างกายของมารดาสามารถถ่ายทอดสารอาหารให้ทารกได้มากขึ้น ส่งผลให้ขนาดของทารกมนุษย์ในสังคมเกษตรกรรมใหญ่ขึ้นกว่าทารกในสังคมล่าสัตว์หาของป่า จนไม่ได้สัดส่วนที่พอเหมาะกับการดูแลของมารดา

¹⁰ ถึงแม้ผลพวงอันเป็นประโยชน์ในเชิงวิวัฒนาการที่สำคัญที่สุดของการที่ผู้คนร่วมกลุ่มสังคมมีส่วนร่วมในกิจกรรมการคลอดบุตร (และเลี้ยงดูเด็กในเวลาต่อมา) คือการเพิ่มโอกาสในการมีชีวิตรอดของเด็กในระยะแรก แต่มันไม่ได้การันตีว่าเด็กจะรอดชีวิตในทุกครั้ง ความช่วยเหลือมิได้รับประกันความปลอดภัยของทั้งแม่และเด็ก ข้อมูลสถิติที่มีการสำรวจกันอยู่พบว่า ในประเทศไทย อัตราการตายของแม่และเด็กอันเนื่องมาจากการคลอดเพิ่งจะมีสัดส่วนลดลงอย่างมีนัยสำคัญอันเนื่องมาจากวิทยาการทางการแพทย์และสาธารณสุขที่ก้าวหน้าขึ้นในช่วงไม่กี่ทศวรรษหลัง อัตราการตายของแม่หลังคลอดลดลงจากราว 4,000 คนต่อปี เหลือเพียง 2,000 คนต่อปีในช่วงทศวรรษ 2510 ขณะที่อัตราการตายของเด็กจากการคลอดลดลงจากราวร้อยละ 10 เหลือร้อยละ 6 ราวทศวรรษ 2490 เท่านั้น (Wilson, 1983, p. 46)

ของการคลอเด็กในสายตาของผู้ชาย สังเกตว่าชายหนุ่มตรงกลางภาพ (ซึ่งอาจเป็นสามีของหญิงที่กำลังคลอด?) กำลังเอามือปิดตาตัวเองไปพร้อมๆ กับประคองหลังหญิงสาวไว้ เพราะมองเห็นภาพกองเลือดที่ไหลออกมาจากช่องคลอดไม่ได้

ภาพที่ 1 จิตรกรรมฝาผนังที่สถาบันการแพทย์แผนไทย จังหวัดนนทบุรี

หลังจากคลอดออกจากครรภ์มารดา แรงผลักดันทางวิวัฒนาการส่งผลให้เด็กหรือลูกเล็ก ๆ ของสิ่งมีชีวิตตระกูลไพรเมทอย่างเช่นมนุษย์มัก “ใช้ชีวิตผูกพันอยู่กับแม่และกลุ่มทางสังคมของแม่อยู่ต่อมาอีกเป็นเวลานาน” (เสมอชัย พูลสุวรรณ, 2538, น. 78) ด้วยเหตุนี้จึงไม่แปลกนักที่การเลี้ยงเด็กมักเป็นกิจกรรมของผู้หญิงและกลุ่มของผู้หญิงมากกว่าผู้ชาย ไม่นับว่าการลงทุนในการเลี้ยงดูเด็กผ่านการให้นมยังช่วยสร้างความผูกพันใกล้ชิดขึ้นในทางชีววิทยา และประสาทวิทยาระหว่างผู้หญิงกับเด็กมากกว่าผู้ชายด้วย (Galbally et al., 2011) หากพิจารณาวรรณคดีที่เขียนขึ้นในช่วงรัตนโกสินทร์ตอนต้นหลายเรื่องจะพบว่าความสัมพันธ์ระหว่างเด็กกับแม่ที่บรรยายไว้มีความแน่นแฟ้นกว่าความสัมพันธ์กับพ่อที่มักจะห่างเหิน ไม่ลงรอย หรือไม่ก็เป็นลูกที่ต้องยอมจากแม่เพื่อออกตามหาพ่อ (เช่น สุนทรภู่, 2505; เสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน กรมศิลปากรตรวจสอบชำระใหม่, 2510) แน่หนอนว่าบทบาททางวัฒนธรรม การเมือง เศรษฐกิจมีส่วนสำคัญที่กำหนดความสัมพันธ์ดังกล่าวและไม่ได้หมายความว่าความรู้สึกลูกมีต่อพ่อจำเป็นต้องน้อยกว่าแม่ อย่างน้อยที่สุดในกลุ่มสังคมที่ผู้หญิงเป็นผู้ริเริ่มแรงสำคัญในทางเศรษฐกิจและจำเป็นต้องออกไปทำมาหากินนอกบ้านเช่นในกลุ่มสังคมล้านนา ก็อาจเป็นพ่อนั่นเองที่รับ

หน้าที่ดูแลลูกที่ยังเล็กระหว่างที่รอแม่กลับมา (ศิริรัตน์ อาศนะ, 2529, น. 48) แต่ปฏิเสธไม่ได้เช่นกันว่ารากฐานทางชีววัฒนธรรมที่อยู่เบื้องหลังความสัมพันธ์ระหว่างเด็กกับแม่และกลุ่มของแม่เป็นเงื่อนไขพื้นฐานที่สำคัญยิ่งของรูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างแม่กับลูกในกรณีทั่วๆ ไป ขณะเดียวกัน ในสังคมชนชั้นสูง ดูเหมือนกิจกรรมการเลี้ยงเด็กจะยิ่งเป็นสิ่งที่ผู้ชายชนชั้นนำไม่คุ้นเคย เพราะแม่กระทั่งผู้แต่ง “นิทานเรื่องเลี้ยงเด็ก” เองก็ยังเคยกล่าวไว้ว่า ตนเองไม่คุ้นเคยกับเด็ก เมื่อมีลูก “ก็มอบธุระให้พี่เลี้ยงแม่นมเขาดูแล” (ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระบรมฯ, 2467, น.1)¹¹

หากตัดปัจจัยทางชนชั้นที่แบ่งแยกความสัมพันธ์ระหว่างเด็กบางกลุ่มออกจากเด็กและผู้ใหญ่กลุ่มอื่นๆ ความสัมพันธ์ระหว่างเด็กกับผู้คนในกลุ่มทางสังคมยุครัตนโกสินทร์ตอนต้นจนถึงการปฏิรูปการปกครองสมัยรัชกาลที่ 5 ซึ่งมีลักษณะเป็นสังคมเกษตรกรรม น่าจะมีความใกล้ชิดกันในแง่ที่ผู้คนในกลุ่มสังคมหรือชุมชน ซึ่งรวมถึงลูกๆ ที่โตกว่าและผู้สูงอายุต่างช่วยกันเลี้ยงดูเด็กในทางใดทางหนึ่ง โดยเฉพาะในกรณีของเด็กที่เพิ่งคลอดได้ไม่นานนัก ไม่ได้ปล่อยให้เป็นที่ของแม่เท่านั้น (Stearns, 2011, p. 21; Kramer, 2010) หลักฐานบางชิ้นยืนยันว่าในช่วงเวลาดังกล่าว บทบาทหนึ่งของลูกที่โตกว่าในบางครอบครัวคือการได้รับฝากฝังให้ดูแลน้องที่ยังเล็กอยู่เมื่อพ่อแม่ต้องออกไปทำมาหากินนอกบ้าน (หจข. ก.ร.5 รล.-คพ. คำพิพากษา เล่ม 6 เรื่องที่ 32 นายเหมา) ในบันทึกของเฮช. เอช. แมคโดนัลด์ มิชชันนารีอเมริกันที่เดินทางเข้ามาในสยามระหว่างช่วงใดช่วงหนึ่งของปลายรัชกาลที่ 3 ถึงต้นรัชกาลที่ 5 ได้บรรยายถึงความสัมพันธ์ระหว่างลูกคนโตกับน้องวัยแบเบาะไว้ว่า

“หลังจากเสร็จสิ้นอาหารเช้า ซึ่งในประเทศสยามเป็นมื้ออาหารง่ายๆ เด็กๆ จะออกไปข้างนอกบ้านและหาสถานที่เหมาะๆ สักแห่งเพื่อเล่นกัน มีเด็กในวัยทารกติดสอยห้อยตามพวกเขาด้วย และพี่สาวคนโตจะอุ้มเด็กน้อยเข้าสะเอวขวาของเธอ และใช้แขนประคองหลังเด็กไว้ เธอเดินไปเรื่อยๆ ราวกับว่าไม่ได้อุ้มอะไรเลย” (แมคโดนัลด์, 2557, น. 144-145)

¹¹ อย่างไรก็ตาม รูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างผู้คนในกลุ่มสังคมกับเด็กวิวัฒนาการไปท่ามกลางบริบททางประวัติศาสตร์มนุษย์สามารถสรรหารูปแบบความสัมพันธ์และกลวิธีต่างๆ เพื่อดูแลทายาทของสายพันธุ์ของตนให้อยู่รอดได้อย่างหลากหลาย (Diamond, 2015, pp. 53-81) จนกระทั่งบางครั้ง เพศชายผู้ลงทุนในการเลี้ยงเด็กไม่มากเท่าเพศหญิง ทั้งบางคนก็ได้เชี่ยวชาญในเรื่องการเลี้ยงเด็กเอาเสียเลย กลับกลายเป็นผู้เข้าใจในธรรมชาติของเด็กดีเสียยิ่งกว่าผู้หญิง และบางคนก้าวขึ้นมาเป็นผู้กำหนดวิธีการเลี้ยงเด็กที่ถูกต้องให้กับผู้หญิง โดยเฉพาะภายใต้รากฐานขององค์ความรู้ทางการแพทย์และวิทยาศาสตร์สมัยใหม่

ในบทแห่งล่อมเด็กที่เป็นที่รู้จักกันดีอย่าง “จันทร์เจ้า” สะท้อนให้เห็นบทบาทของพีในการกล่อมน้องๆ น่าสังเกตว่านอกจากจะร้องของสิ่งของต่างๆ จากพระจันทร์ให้กับ “น้องข้า” แล้ว พียังขอ “ยายชู” และ “ยายเกิด” อันเป็นสัญลักษณ์แทนบทบาทของผู้อาวุโสในกลุ่มสังคมของมนุษย์ให้คอยดูแลทั้งตัวเองและตัวน้องที่ยังเป็นเด็กอยู่ (บทกลอนกล่อมเด็ก, 2463, น. 44) งานศึกษาทางมานุษยวิทยาบางชิ้นยืนยันว่า นอกจากปัจจัยด้านทรัพยากรและรูปแบบการเจริญพันธุ์ที่เปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้น ความช่วยเหลือในการเลี้ยงดูเด็กจากสมาชิกคนอื่นๆ ที่ไม่ใช่แม่ผู้ให้กำเนิดเพียงอย่างเดียว ยังเป็นวิวัฒนาการสำคัญยิ่งของสังคมมนุษย์และเป็นปัจจัยสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้อัตราการเติบโตของประชากรในสังคมเกษตรกรรมสูงขึ้นด้วย (Kramer, 2010, pp. 417-436; Marean, 2015, pp. 545-546; Diamond, 2012, pp. 186-190)

แม้เราไม่พบหลักฐานเชิงสถิติที่เชื่อถือได้เกี่ยวกับสัดส่วนการคลอดบุตรของผู้หญิงหรือสัดส่วนเด็กต่อครอบครัวของสามัญชนทั่วไปในช่วงเวลาดังกล่าว เนื่องจากการสำรวจเกี่ยวกับอัตราการเจริญพันธุ์ของผู้หญิงในประเทศไทยเพิ่งเริ่มขึ้นในช่วงทศวรรษ 2500 เท่านั้น (National Economic and Social Development Board, 1974, p. 9) แต่การมีลูกมากน่าจะ *เป็นผลดีต่อตัวแม่และกลุ่มทางสังคมของแม่เอง* แม้จะไม่ใช่ในทุกกรณี (Young, 1907, p. 99 cited in Muecke, 1984, p. 462) Marjorie Muecke (1984, p. 462) นักมานุษยวิทยาสังคมชาวอเมริกันตั้งข้อสังเกตไว้อย่างน่าสนใจถึง *ประโยชน์พลอยได้* ของการมีลูกสำหรับผู้หญิงในสังคมเกษตรกรรมดั้งเดิมในบริเวณภาคเหนือของประเทศไทย เธอวิเคราะห์ว่าการมีลูกมากเป็นทั้งการ “มอบแรงงานที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิตแบบเกษตรกรรม มอบลูกชายผู้สร้างบุญสร้างกุศลให้กับพ่อแม่ด้วยการบวชเป็นพระสงฆ์ และมอบลูกสาวผู้ช่วยรับผิดชอบงานบ้านงานเรือน” ทำนองเดียวกัน โครงสร้างประชากรที่มีอายุเฉลี่ยน้อยกว่าปัจจุบันมาก เนื่องจากผู้มีอายุได้ 50 ปี ก็นับว่าเป็นผู้มีอายุยืนแล้ว (ตำราวิชาสุขภาพ, สมเด็จพระบรมราชชนนี, 2474) น่าจะเป็นปัจจัยผลักดันให้ผู้หญิงในอดีตแต่งงานและมีลูกเร็วกว่าในปัจจุบันด้วย ถึงแม้ตัวเลขการสำรวจสามะโนครวี พ.ศ. 2446 แสดงให้เห็นว่าขนาดของสมาชิกต่อครัวเรือนในมณฑลต่างๆ เฉลี่ยอยู่ที่ 3.14 คน แต่รูปแบบการอยู่อาศัยภายใต้ “ครัว” เดียวกันของ “เรือน” หลายหลัง สะท้อนให้เห็นว่าจำนวนสมาชิกต่อครอบครัวหนึ่งๆ จริงน่าจะมากกว่านั้น (Grabowsky, 1993, pp. 27, 66, 88) เฟรเดอริก อาร์เธอร์ นีล ชาวอังกฤษที่เดินทางเข้ามาสยามในสมัยรัชกาลที่ 4 ตั้งข้อสังเกตว่า ผู้หญิงและผู้ชายในสยามแต่งงานตั้งแต่อยู่ยังน้อย “ผู้ชายอายุเพียง 25 ปี ก็มีลูก 8-9 คนแล้ว ฝ่ายหญิงก็คงอายุราวๆ 23 ปี” (นีล, 2525, น. 140)

ในหลักฐานที่ถูกอ้างถึงบ่อยครั้งเมื่อพิจารณาถึงความสัมพันธ์ระหว่างผู้คนกับเด็กในประวัติศาสตร์ไทยอย่าง “จดหมายเหตุ ลา ลูแบร์” มงซิเออร์ เดอ ลาลูแบร์ เอกอัครราชทูตของกษัตริย์หลุยส์ที่ 14 แห่งฝรั่งเศส ผู้เดินทางเข้ามาในสยามในปลายรัชสมัยของสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ราวทศวรรษ 2230 ได้กล่าวในเชิงเหยียดหยันชาวสยามว่า นอกจากจะมีรูปพรรณ

สัณฐานคล้ายกับ “ลิงทโมน” (Apes) ยังมีนิสัยหลายอย่างคล้ายกับลิง โดยเฉพาะความรักที่มีต่อเด็ก ลาลูแบร์ให้เหตุผลไว้ว่า “ด้วยสิ่งที่ลิงทโมนสำแดงออกให้ประจักษ์ซึ่งน่ารักใคร่อย่างลึกซึ้งของมัน ก็คือการรักลูกเล็กๆ นั้นแล้ว โดยทำนองเดียวกับชาวสยามที่แสดงซึ่งน่ารักเด็กไม่ว่าเด็กนั้นจะเป็นลูกหลานของตนเอง หรือว่าเป็นลูกเต้าเหล่าใครทั้งนั้น” (เดอ ลาลูแบร์, 2548, น. 47) ความรักอย่าง “ลิงทโมน” ที่มีต่อเด็กที่ลาลูแบร์ได้พบเห็นไม่ได้จำกัดอยู่ในหมู่ราษฎรสยาม เพราะพระมหากษัตริย์ของสยามเอง “ก็ทรงแวดล้อมไปด้วยเด็กๆ พระองค์พอพระทัยที่จะเลี้ยงไว้จนกระทั่งเด็กนั้นมีอายุได้ 7 หรือ 8 ขวบ ฟันนั้นไปเมื่อเด็กสิ้นความเป็นทารกแล้ว ก็จะไม่โปรดอีกต่อไป” (เดอ ลาลูแบร์, 2548, น. 47)¹² หากข้อสังเกตนี้เป็นจริง เราอาจอนุมานได้ว่า ช่วงอายุเปลี่ยนแปลงผ่านระหว่าง 7-8 ขวบ หรือเมื่อฟันจาก “เด็กเจ็ดขวบ” ไปแล้ว จึงน่าจะเป็นช่วงวัยที่มีความสำคัญอย่างยิ่งในระยะเวลาไล่เลี่ยกันนี้ (อยุธยาตอนปลายถึงรัตนโกสินทร์ตอนต้น) เนื่องจากเด็กถูกมองว่าเติบโตเข้าสู่วัยใหม่และถูกให้ความหมายใหม่ ตัวอย่างเช่น การถูกนับเป็นบุคคลทางกฎหมายเนื่องจากความสามารถในการ “รู้เตียงสา” เอาความได้

4. ศาสนากับพิธีกรรม

ถึงแม้นักวิชาการบางคนจะเสนอว่า เด็กและวัยเด็กมิได้มีความสำคัญเป็นพิเศษภายใต้กรอบคิดของพุทธศาสนาซึ่งเป็นพื้นฐานความเชื่อหลักประการหนึ่งของกลุ่มสังคมไทยในหลายพื้นที่ (Sinnot, 2014, pp. 295-296) แต่ภายในจักรวาลวิทยาแบบไตรภูมิ¹³ เด็กและวัยเด็กกลับเป็นคุณลักษณะเฉพาะของสัตว์ทั้งหลาย โดยเฉพาะมนุษย์ ต่างจากพรหม เทวดา และสัตว์นรกที่เกิดมาด้วยอุปปาติโกโยนิ หรือ “เกิดเป็นตัวเป็นคนใหญ่แล้วที่เดียว” โดยไม่ได้จำเป็นต้องผ่านวัยเด็กมาก่อน (ลิไทย, พญา, 2530, น. 24) จักรวาลวิทยาแบบไตรภูมิที่เชื่อในเรื่องภพภูมิและการเวียนว่ายตายเกิดยังแสดงให้เห็นว่า การมาเกิดเป็นเด็กได้นั้นต้องอาศัยบุญกุศลที่ทำมาแต่ชาติปางก่อนเป็นสำคัญ ในหนังสือ *ไตรภูมิวิภังค* บทที่ว่าด้วยมनुสสุภูมิ ระบุไว้อย่างชัดเจนว่า “ผู้หญิงอันหาลูกบมิได้นั้นได้ เพราะบาปกรรมของคนผู้มาเกิดนั้นแล” (ลิไทย, พญา, 2530, น. 124) ทำนองเดียวกัน ในกลุ่มสังคมไทยดั้งเดิม การตายของเด็กตั้งแต่ช่วงก่อนคลอด

¹² หนึ่ง ฉบับแปลของกรมพระนารายณ์ประพันธ์พงศาวดารว่าสัน “กลืนน้ำนม” ซึ่งน่าจะสอดคล้องกับต้นฉบับแปลภาษาอังกฤษโดย A.P. Gen R. S. S. ที่ใช้คำว่า “childish Air” ขณะที่สันตินั้นเลือกแปลจากต้นฉบับภาษาฝรั่งเศสซึ่งผู้วิจัยยังหาต้นฉบับมาเทียบเคียงไม่ได้ (ดู deLa Loubère, 1693)

¹³ บทความนี้ใช้คำว่า “จักรวาลวิทยา” ในความหมายที่เคร่งครัดว่าหมายถึง คติความเชื่อเกี่ยวกับตำแหน่งแห่งที่ของมนุษย์ในความสัมพันธ์กับโลกและจักรวาล ซึ่งปรากฏอยู่ทั่วไปในความรู้ความเข้าใจของผู้คนชนชาติและยุคสมัยต่างๆ กัน โดยไม่จำเป็นต้องหมายถึงเพียง “การศึกษากำเนิดของโลกของจักรวาล” ตามหลักการทางดาราศาสตร์และวิทยาศาสตร์ในปัจจุบันเพียงอย่างเดียว (ดู วิลสัน ยังรอด, 2540, น. 8-28)

จนถึงช่วงต้นของชีวิตจึงถูกอธิบายว่าเป็นผลของเวรกรรมของตัวเด็กเอง ซึ่งยังคงอยู่ในช่วงหัวเลี้ยวหัวต่อระหว่างโลกก่อนกับโลกปัจจุบัน หรือโลกแห่งความตายกับโลกแห่งชีวิต

นอกจากประเด็นเรื่องเวรกรรม ความเปราะบางในช่วงแรกของชีวิตเด็ก ทั้งจากปัจจัยทางวิวัฒนาการ สาธารณสุข และโภชนาการ ยังกลายเป็นโจทย์ทางวิวัฒนาการสำหรับกลุ่มสังคมมนุษย์ที่มองเห็นความจำเป็นของการรักษาชีวิตเด็กให้อยู่รอดสืบต่อไป ข้อสังเกตนี้อาจพิจารณาเพิ่มเติมได้จากหลักฐานเกี่ยวกับพิธีกรรมในวัยเด็ก พิธีกรรมเกี่ยวกับชีวิตและความตายของเด็กปรากฏรูปแบบที่แตกต่างกันไปตามแต่ละวัฒนธรรม กระนั้นบทบาทหน้าที่ของพิธีกรรมเหล่านี้ค่อนข้างคล้ายคลึงกันอย่างมาก นั่นคือเพื่อรับมือกับภัยอันตรายที่เกิดขึ้นได้ง่ายกับเด็กในช่วงก่อนคลอดและแรกคลอด ภัยอันตรายเหล่านี้มักถูกกล่าวถึงในรูปของภูตผี วิญญาณ หรือพอมดมอมผีที่จ้องจะพรากชีวิตเด็กไปจากมือของครอบครัว¹⁴

ในกลุ่มสังคมไทย พิธีกรรมที่สำคัญยิ่งและปรากฏตกทอดเรื่อยมาคือพิธีทำขวัญ “สูตร์ขวัญ” ซึ่งเป็นพิธีกรรมร่วมของผู้คนในหลายชุมชนในอุษาคเนย์ และพิธีโกนจุกซึ่งเป็นการผสมผสานความเชื่อท้องถิ่นเกี่ยวกับขวัญเข้ากับพิธีกรรมแบบพราหมณ์-ฮินดูดั้งเดิม ซึ่งอาจแพร่หลายเป็นพิเศษในราชสำนักสยาม¹⁵ พิธีกรรมเหล่านี้ล้วนต้องอาศัยแรงงานของมนุษย์และการมีส่วนร่วมของมนุษย์และสิ่งที่ไม่ใช่มนุษย์ (สิ่งของและวิญญาณ)¹⁶ พิธีกรรมทั้งสองสะท้อนคุณลักษณะเฉพาะของเด็กและวัยเด็กในสังคมดั้งเดิม นั่นคือการดำรงอยู่บนธรณีประตูที่เชื่อมโยงโลกก่อนกับโลกปัจจุบัน และการที่วัยเด็กตอนต้นถูกรับรู้ว่าเป็นช่วงวัยที่อันตรายที่สุดในชีวิตของเด็กเนื่องจากการเกี่ยวพันโดยตรงกับการเกิดและการตาย พระยาอนุมานราชธนะอธิบายไว้ว่า พิธีกรรมเกี่ยวกับการเกิดนั้นทำเพื่อ “ให้แน่ใจเป็นประกัน ว่าเด็กที่เกิดมานั้นจะมีชีวิตรอดได้ ไม่ตายเสียใน 3 วัน

¹⁴ ดูตัวอย่างพิธีกรรมเหล่านี้ในกลุ่มสังคมยุโรปบางแห่งในช่วงยุคกลางได้ใน Jacques Gélis (2005, pp. 194-196)

¹⁵ อย่างไรก็ตาม ทรงผมของการไว้จุกเป็นเรื่องของชนชั้นด้วยเช่นกัน สังเกตว่าลูกหลานของชนชั้นนำต้องผ่านการไว้จุกกลางศีรษะและผ่านพิธีโสกันต์กันแทบทุกคน ขณะที่ลูกหลานสามัญชนอาจไว้จุกบ้าง ไว้แกละบ้าง ไว้เปียบ้าง ไว้โกะบ้าง ไว้ผมทรงอื่นบ้าง แต่ “ไม่เคยปรากฏว่าพระราชโอรสธิดา หรือลูกขุนนางใหญ่ๆ คนไหนไว้ผมออกข้างตลกๆ เช่นนี้” (เอนก นาวิกมูล, 2534, น. 135)

¹⁶ Maurice Godelier (2009, pp. 80-100) นักมานุษยวิทยาชาวฝรั่งเศส ตั้งข้อสังเกตไว้อย่างน่าสนใจว่า การสร้างเด็กขึ้นมาสักคนหนึ่ง (make a child) หรือทำให้เด็กหนึ่งมีชีวิตขึ้นมา นั้น ต้องอาศัยสิ่งอื่นที่มีพลังอำนาจมากกว่ามนุษย์เสมอ ตัวละครที่มีบทบาทเด่นคือบรรพบุรุษและเทพเจ้า ซึ่งปรากฏร่วมในพิธีกรรมเกี่ยวกับชีวิตและความตายในรูปแบบของสิ่งที่มองไม่เห็น ในปัจจุบัน ความเชื่อในลักษณะนี้อาจลดบทบาทลงในหลายพื้นที่ โดยเฉพาะในกลุ่มสังคมที่แบ่งปันความรู้เกี่ยวกับการกำเนิดของมนุษย์อย่างเป็นวิทยาศาสตร์ อย่างไรก็ตาม จักรวรรดิวิทยาของชีวิตที่ผูกพันกับสิ่งที่มองไม่เห็น รวมถึงสิ่งที่ไม่ใช่มนุษย์ในรูปแบบอื่นๆ ยังคงมีบทบาทสำคัญต่อชีวิตมนุษย์เช่นกัน อย่างน้อยที่สุดการขอลูกจากเทพเจ้าหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ยังคงมีบทบาทสำคัญในชีวิตผู้คนร่วมสมัยควบคู่ไปกับกระบวนการทางการแพทย์ (เช่น ไทยรัฐออนไลน์, 2557)

7 วัน” (เสฐียรโกเศศ, 2513) อนึ่ง ความเชื่อเกี่ยวกับ “ขวัญ” และ “แม่ชื่อ” ก็มีความหมายในทางวัฒนธรรมแบบเดียวกัน (เสฐียรโกเศศ, 2506)

แม้เราไม่มีตัวเลขเชิงประชากรศาสตร์ที่แน่นอนนัก แต่อัตราการตายของเด็กตั้งแต่ช่วงก่อนคลอดจนถึงปีแรกๆ ของชีวิตในช่วงเวลานี้น่าจะอยู่ในระดับที่สูงกว่าในปัจจุบันมาก เนื่องด้วยหลายเหตุผล นอกจากการแพทย์และการสาธารณสุขยังไม่พัฒนามากนักแล้ว สังคมเกษตรกรรมที่มีการตั้งถิ่นฐานเป็นหลักแหล่งยังเป็นแหล่งบ่มเพาะเชื้อโรคชนิดดี ทำให้การเจ็บป่วยด้วยโรคร้ายต่างๆ เกิดขึ้นได้ง่าย นอกจากนี้ โดยทั่วไปแล้วประชากรที่เพิ่มขึ้นจากอัตราการเกิดที่เพิ่มขึ้นยังทำให้การขาดแคลนข้าวปลาอาหาร รวมถึงการขาดแคลนทุนทรัพย์ในการเลี้ยงดูเด็กเป็นปัจจัยที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ในหลายกรณี แม้ไม่มีข้อมูลเชิงสถิติที่แน่ชัด แต่จากเอกสารและบันทึกต่างๆ ทำให้เราพอยืนยันได้ว่าการขายลูกเพื่อใช้หนี้สินของครอบครัวหรือเพื่อหาเงินเลี้ยงปากท้องในยุคสมัยที่เด็กเป็นทรัพย์สินสมบัติที่มีค่าในตัวเอง (อคิน ธิพัฒน์, ม.ร.ว., 2512, น. 25) ไปจนถึงการทอดทิ้งเด็กให้เป็นกำพร้า (ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระยา, 2472) เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นจริงอย่างไม่อาจปฏิเสธได้ในช่วงเวลาที่เราศึกษาซึ่งเป็นยุคที่มีความเหลื่อมล้ำระหว่างการกระจุกตัวของที่ดินและแรงงานอยู่มาก (Feeney, 1989, pp. 285-296) กระนั้นก็ไม่ได้หมายความว่าพ่อแม่ในช่วงเวลาดังกล่าวจะต้องไม่รู้สึกลูกพันกับลูกที่ถูกขายหรือถูกทิ้งเสมอไป¹⁷

อนึ่ง ปัจจัยเรื่องทุนทรัพย์อาจเป็นข้อยกเว้นสำหรับชนชั้นพ่อค้า ชุนนาง หรือเชื้อพระวงศ์ ที่มีแนวโน้มว่าจะมีครอบครัวขนาดใหญ่กว่าครอบครัวของราษฎรทั่วไป และหากไม่ประสบเคราะห์กรรมหรือความล้มเหลวในทางอำนาจและเศรษฐกิจเข้าจริง ๆ ก็มักมีทรัพยากรเพียงพอต่อการเลี้ยงดูหมู่สมาชิกในครอบครัวขนาดใหญ่ โดยเฉพาะเมื่อพวกเขาเป็นเจ้าของปัจจัยการผลิตทั้งที่ดินและแรงงาน

หลักฐานต่างยุคต่างสมัย 2 ชิ้นแสดงตัวเลขที่น่าสนใจเกี่ยวกับอัตราการตายของเด็กในดินแดนที่ปัจจุบันคือประเทศไทย หลักฐานทางโบราณคดีเชิงประชากรศาสตร์ ซึ่งสำรวจจากแหล่งโบราณคดีก่อนประวัติศาสตร์ในพื้นที่ประเทศไทย 8 แหล่ง ประกอบด้วยแหล่งโบราณคดีในพื้นที่ราบสูงโคราชจำนวน 7 แหล่ง และแหล่งโบราณคดีแถบชายฝั่งทะเลตะวันออก 1 แหล่ง แสดงข้อมูลสอดคล้องกันว่าอัตราการตายของกลุ่มเด็กแรกเกิดอยู่ที่ราวร้อยละ 21.5 ของการตายทั้งหมด ขณะที่อัตราการตายของเด็กวัยแรกเกิดในสังคมดั้งเดิมในพื้นที่อื่นๆ อยู่ที่ราวร้อยละ

¹⁷ นิทานสุภาษิตช่วงต้นรัตนโกสินทร์ เรื่อง *ทศทิศสอนบุตร* สะท้อนให้เห็นความห่วงใยของพ่อแม่ออกกำลังกายต้องขายลูกวัย 9 ขวบและ 7 ขวบไปเป็นทาสเนื่องจากความอึดอัดของครอบครัวไว้ว่า “จะมีลูกลูกรักก็จากอก แสนวิตกเต็มในอุทัยหลว นี่เป็นเวรเวรามาประมวล ให้คร่ำครวญคับแค้นแสนทวี” (ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระยา, 2481, น. 21)

20-60 ของการตายทั้งหมด (กรกฎ บัญลพ, 2550, น. 82-109) หากพิจารณาเฉพาะตัวเลขใน ยุคร่วมสมัย บัญชีคนตายของกระทรวงนครบาล สํารวจเมื่อทศวรรษ 2440 แสดงให้เห็นว่าอัตราการตายของเด็กอายุต่ำกว่า 15 ปี ในเขตพระนคร คิดเป็นร้อยละ 38.3 ของการตายทั้งหมด และหากนับเฉพาะกลุ่มเด็กที่อายุต่ำกว่า 1 ปี จะมีค่าเฉลี่ยเป็นร้อยละ 26 ของการตายทั้งหมด ยิ่งเมื่อจำลองสถานการณ์การจดทะเบียนการเกิดการตายที่ครบถ้วนตามหลักประชากรศาสตร์ จะพบว่า อัตราการตายของเด็กอายุ 1 ปี อยู่ที่ราวร้อยละ 21-42 เมื่อเทียบกับอัตราการเกิดมีชีพ (เกิดแล้วรอดชีวิต) ขณะที่อัตราการตายของเด็กอายุต่ำกว่า 5 ปี จะอยู่ที่ราวร้อยละ 27-55.9 เทียบกับอัตราการเกิดมีชีพเช่นกัน (ปัทมา ว่าพัฒนางศ์ และ ปราโมทย์ ประสาทกุล, 2552, น. 73-90) ซึ่งนับว่าเป็นตัวเลขที่สูงมาก

การเปรียบเทียบข้อมูลทางโบราณคดีเชิงประชากรศาสตร์กับตัวเลขสถิติข้างต้นแสดงให้เห็นว่าอัตราและแบบแผนของการตายของเด็กในช่วงเวลาที่ต่างกันนับพันปีไม่ได้เปลี่ยนแปลงไปมากนัก การมีส่วนร่วมในพิธีกรรมเกี่ยวกับชีวิตและความตายของผู้คนในกลุ่มสังคมเกษตรกรรม ในช่วงเวลาที่ศึกษาจึงเป็นสิ่งที่สมเหตุสมผลอย่างยิ่งในทางวิวัฒนาการ หากพิจารณาว่าพิธีกรรมเหล่านี้ทำหน้าที่เป็นเครื่องมือในการรับมือกับอารมณ์และความไม่แน่นอนของชีวิตของเด็กแรกเกิด ผู้ซึ่งมีชีวิตรอดได้อย่างยากลำบาก ทั้งยังอาจถูกเหนี่ยวรั้งไม่ให้เกิดโดยผู้ปกครองในโลกก่อนไม่ว่าจะอยู่ในรูปของผีปู่ย่า พ่อเกิดแม่เกิด แม่ชื้อ หรือความเชื่อเกี่ยวกับขวัญและดวงวิญญาณ ในลักษณะคล้ายคลึงกัน ความกังวลของผู้ปกครองที่มีต่อความเป็นความตายของเด็กในช่วงแรกของชีวิตยังยืนยันได้จากเนื้อหาของตำราพรหมชาติ ซึ่งเป็นเอกสารรวบรวมความรู้พื้นถิ่นเกี่ยวกับฤกษ์ยามและโหราศาสตร์ที่น่าจะเริ่มตีพิมพ์เป็นเล่มในช่วงกลางทศวรรษ 2440 เป็นอย่างน้อย ในหัวข้อว่าด้วยตำราดูเด็กเกิด นอกจากการทำนายชะตาว่าเด็กที่คลอดออกมาจะเลี้ยงง่ายหรือเลี้ยงยากและเป็นหญิงหรือเป็นชายแล้ว ยังมีการคำนวณเพื่อดูด้วยว่าเด็กจะอยู่หรือจะตายตั้งแต่อายุยังน้อย (ปัทมากร บุลสถาพร, 2539, น. 1-2, 84-85)

ความเสี่ยงต่อการตายของเด็กที่สูงมาก รวมถึงอาการกึ่งอยู่กึ่งตายของเด็กในช่วงต้นของชีวิต สร้างความกังวลต่อความอยู่รอดของเด็กและทำให้ผู้คนในช่วงเวลาดังกล่าวต้องอาศัยพิธีกรรมต่างๆ ในการสร้างความมั่นใจแก่ครอบครัวว่าเด็กตัวเล็กๆ ที่เพิ่งเดินทางจากโลกของผีและวิญญาณสู่โลกของมนุษย์จะอยู่รอดปลอดภัยไปตลอดรอดฝั่ง¹⁸ พิธีทำขวัญ/สูขวัญ และพิธี

¹⁸ ความเชื่อทั่วไปในหลายภูมิภาค เช่น ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ชีวิตของเด็กในช่วงสามวันแรกยังอยู่ใต้อาณัติของผี ผีุงที่ทำหน้าที่ “แม่ชื้อ” กล่าวคือ ขอชื่อตัวเด็กจากผีจึงมีความสำคัญอย่างยิ่ง อย่างไรก็ตามต่อให้พ้นสามวันแรกไปก็เชื่อว่าเด็กจะปลอดภัยจากผีโดยสิ้นเชิง อันที่จริง ดูเหมือนจักรวาลวิทยาเกี่ยวกับชีวิตของคนไทยแทบจะเกี่ยวโยงกับผีตั้งแต่เกิดจนตาย (Phongphit & Hewison, 2001)

ไว้จุก/โกนจุก เป็นตัวอย่างที่สะท้อนสถานการณ์ในชีวิตเด็กและความคาดหวังของพ่อแม่ ผู้ปกครองให้เด็กมีชีวิตรอดต่อไปได้เป็นอย่างดี แม้พระยาอนุমানราชชนจะเคยอธิบายไว้ว่า การไว้ผมจุกบริเวณกระหม่อมหลังจากโกนผมไฟเพื่อเป็นที่ให้ขวัญหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์สถิตอยู่นั้น สอดคล้องกับสภาพของเด็กในขวบปีแรกๆ ที่กะโหลกศีรษะยังไม่ปิดสนิท (เสฐียรโกเศศ, 2513) แต่ไม่ได้หมายความว่าลักษณะทางชีววิทยาจะเป็นตัวกำหนดให้เกิดวัฒนธรรมของการไว้ผมจุก แต่อย่างใด ในทางกลับกัน พื้นฐานความเชื่อเรื่องขวัญ ผี และวิญญาณที่ผูกโยงกับการเกิดและการตายของเด็กเข้ามามีบทบาทมากที่เดียว ความหมายที่ซ่อนอยู่ภายใต้การประดิษฐ์สร้าง พิธีกรรมการเรียกขวัญมาสู่ดูแลเด็กซึ่งค่อนข้างกระทำกันแพร่หลายทั่วไปในหลายภูมิภาค ของประเทศไทย สะท้อนการตระหนักถึงธรรมชาติของเด็กเล็กที่บอบบางและต้องการการดูแล ทะนุถนอมเป็นพิเศษเพราะขวัญยังไม่อยู่กับเนื้อกับตัวหรือขวัญยังอ่อนกว่าช่วงเวลาอื่นๆ ในช่วงชีวิตของมนุษย์ ดังนั้นจึงต้องสร้างที่ทางให้ขวัญสถิตเพื่อปกป้องรักษาตัวเด็กไว้ จนกระทั่งเมื่อถึงวัยที่เห็นว่าสามารถดูแลตัวเองได้มากแล้วจึงโกนจุกกลางศีรษะออกไป¹⁹

ภาพที่ 2 การไว้จุกในชนชั้นเจ้านายสยาม (จากซ้าย) พระองค์เจ้าสว่างวัฒนา, พระองค์เจ้าสุนันทากุมารีรัตน์, พระองค์เจ้าเทวัญอุไทยวงศ์, พระองค์เจ้าอนุกรมมณีนันดรไชย

จาก: ธรรมเนียมการแต่งกายในพระราชพิธีโสกันต์ (<http://www.artbangkok.com/?p=30848>)

¹⁹ ความแพร่หลายของการไว้จุกในหมู่เด็กๆ ในพระนครยังคงสืบเนื่องไปในช่วงทศวรรษ 2450 ชุนวิจิตรมาตรา (สง่า กาญจนาคพันธุ์) บรรยายถึงเพื่อนนักเรียนร่วมชั้นประถมคนหนึ่งที่มีลักษณะแตกต่างจากคนอื่นๆ ว่า “มีเด็กนักเรียนคนหนึ่งจำชื่อไม่ได้ จำได้แต่เอาไว้ผมยาวไม่ได้ไว้จุกหรือถักเปีย [...] สังเกตดูเจ้าเด็กนั้นดูจะเข้ากับใครไม่ได้ เพราะไว้ผมยาวปล่อยกระจายลงมาข้างหลังผิดกับเด็กนักเรียนอื่นๆ หมด” (วิจิตรมาตรา, ชุน (สง่า กาญจนาคพันธุ์), 2523, น. 87-88)

ข้อพิจารณาต่างๆ ข้างต้นบ่งชี้ว่า วัยเด็ก โดยเฉพาะในช่วงแรกคลอดหรือเมื่อยังเล็ก เป็นวัยที่เผชิญกับความเจ็บป่วยและความตายได้ง่ายที่สุด ดังนั้นจึงเป็นที่รับรู้กันว่าการเอาใจใส่เป็นพิเศษยิ่งกว่าวัยอื่นๆ พิธีกรรมเกี่ยวกับการเกิดและการเปลี่ยนผ่านช่วงชีวิตที่ปฏิบัติกันในกลุ่มสังคมไทยที่มีความเชื่อร่วมกันเรื่องขวัญและการเวียนว่ายตายเกิดทำหน้าที่ประคับประคองความผันแปรของอนาคตที่ยากจะกำหนดได้ สิ่งนี้สะท้อนว่าธรรมชาติของเด็กและวัยเด็กที่บอบบางและล่อแหลมต่อการตายเสียตั้งแต่แรกเกิดเป็นที่รับรู้กันสำหรับผู้คนในช่วงเวลานั้น ถึงแม้ขนาดของการรับรู้อาจแตกต่างกันไปตามเงื่อนไขของพื้นที่²⁰ กระนั้น *ภยันตรายโดยธรรมชาติ*จะน้อยๆ คลี่คลายไปเมื่อเด็กโตขึ้น

หลักฐานทางประชากรศาสตร์และอรรถประโยชน์ของพิธีกรรมเหล่านี้สะท้อนว่าความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับเด็กและวัยเด็กในสังคมดั้งเดิมค่อนข้างแตกต่างจากพื้นฐานความเข้าใจในปัจจุบันอย่างมีนัยสำคัญ ในแง่หนึ่ง ความใส่ใจต่อสวัสดิภาพของเด็กมักเข้มข้นมากในช่วงที่เด็กแรกเกิดซึ่งเป็นช่วงวัยที่ใหญ่ต้องเป็นห่วงเป็นพิเศษเนื่องจากเป็นช่วงหัวเลี้ยวหัวต่อของชีวิตและความตาย ขณะที่ช่วงวัยเปลี่ยนผ่านจากวัยเด็กสู่วัยที่พร้อมสำหรับการครองเรือนกลับเป็นสิ่งที่น่าเฉลิมฉลองตั้งเห็นได้จากพิธีกรรมเพื่อต้อนรับเด็กเข้าสู่โลกที่ตัวเขาหรือเธอต้องเกี่ยวข้องกับเรื่องทางเพศอย่างเต็มตัว²¹ รูปแบบและช่วงเวลาของพิธีกรรมชี้ให้เห็นถึงแนวคิดเกี่ยวกับการเจริญเติบโตของเด็กที่ยิ่งโตขึ้นก็ยิ่งดูแลตัวเองได้มากขึ้น โดยที่การดูแลเอาใจใส่ต่อชีวิตเด็กอย่างลึกซึ้งไม่ได้ติดตามไปจนถึงเมื่อเด็กในอดีตเข้าสู่วัยรุ่นหนุ่มสาวที่พร้อมแก่การมีเหย้ามีเรือนแล้วและไม่จำเป็นต้องมีขวัญคอยดูแลอยู่ตลอดเวลาอีกต่อไปแล้ว *กระนั้นก็ไม่ได้*

²⁰ ขุนวิจิตรมาตรา (สง่า กาญจนาคพันธุ์) (2523, น. 31) ตั้งข้อสังเกตว่าในสมัยที่ตนยังเด็ก ประเพณี เช่น การโกนจุก ในกรุงเทพฯ ไม่ได้คึกครื้นเช่นในอยุธยา เหตุผลหนึ่งเนื่องจาก “คนที่อยู่ตามตึกแถวห้องแถว บ้านเล็ก เรือนน้อยเป็นกลุ่มๆ ไปนั้น ก็ยอมทำอะไรใหญ่โตไม่ได้” นอกจากนี้ “คนก็เป็นเจ๊กไปเสียแทบทั้งนั้น”

²¹ พิธีกรรมไว้จุก/โกนจุก เป็นตัวอย่างที่ชัดเจนในกรณีนี้ ในราชสำนักสยาม พิธีโสกันต์ถูกใช้เป็นเกณฑ์ในการจำแนกโลกที่เด็กจำเป็นต้องตระหนักรู้ถึงความแตกต่างทางเพศออกจากโลกของเด็กเล็กที่เด็กชายหญิงต่างไว้จุกและอาศัยอยู่ปะปนกันจนหากไม่มองให้ดีย่อมแยกเพศไม่ค่อยออก หม่อมเจ้าพูนพิศมัย ดิศกุล เคยบันทึกไว้ว่า “เมื่อเสด็จพ่อได้โสกันต์แล้ว ก็ทรงผนวชพระประทับวัดบวรนิเวศครบ 3 เดือน แล้วก็สึก เลยกไปประทับอยู่กับคุณชวด (พ่อคุณย่า) ที่บ้าน (คือวังเก่าที่ประตูสามยอด) เพราะทรงพระเจริญเกินเวลาที่ประทับปะปนอยู่กับผู้หญิงแล้ว” (พูนพิศมัย ดิศกุล, หม่อมเจ้า, 2534, น. 194) ทำนองเดียวกัน พิธีการโกนจุกจะไม่ใช้พิธีกรรมของการเปลี่ยนผ่าน*สู่วัยผู้ใหญ่*ในทุกความหมายดังที่หลายคนเข้าใจกัน อย่างน้อยที่สุด การเป็นผู้ใหญ่หรือเป็นฉกรรจ์ในระดับทางการก็ชี้ขาดด้วยส่วนสูงหรืออายุราว 15-16 หรือ 18 ปีขึ้นไปมากกว่า หากพิจารณาการแยกแยะเพศของเด็กหลังพิธีโสกันต์ ตลอดจนคำตำราวมสมัยว่า “อีแตกห่าง” ซึ่งใช้โจมตีผู้หญิงที่มีสามีก่อนอายุ 12 ปีหรือก่อนที่จะได้รับการโกนจุก พิธีการโกนจุกอาจเป็นพิธีกรรมสำหรับการ*ก้าวเข้าสู่โลกของผู้ใหญ่* โลกทางเพศของวัยหนุ่มสาว หรือเป็นสิ่งที่ “หมอมหา” เรียกว่าการ “เปิดตัวเพื่อเข้าสังคม” ของผู้ถูกโกนจุกมากกว่า (เฮาส์, 2557, น. 153-154)

หมายความว่าพ่อแม่จะไม่ได้ห่วงใยหรือมองไม่เห็นปัญหาในชีวิตของลูกหลานของตนเมื่อโตขึ้นแต่อย่างใด แนวคิดในลักษณะนี้ยังปรากฏอยู่ในกลุ่มคนที่ยังคงปฏิบัติพิธีกรรมที่คล้ายคลึงกันนี้ในปัจจุบัน (Eberhardt, 2006)

5. แร้งงานสำรวจ

ทัศนะที่มองว่าเด็กยิ่งโตขึ้นยิ่งดูแลตัวเองได้มากขึ้นสามารถอธิบายได้ด้วยปัจจัยทางประชากรศาสตร์และปัจจัยทางเศรษฐกิจ ในกรณีแรก อัตราการตายของเด็กในช่วงวัยแรกรุ่งหนุ่มสาวจนถึงวัยผู้ใหญ่ (ฉกรรจ์) ในสังคมยุคก่อนมีสัดส่วนที่ต่ำมากเมื่อเทียบกับประชากรวัยอื่นๆ หากพิจารณาเฉพาะกรณีของพระนครในทศวรรษ 2440 พบว่าคนอายุระหว่าง 10-25 ปี เสียชีวิตราวร้อยละ 12 ของอัตราการตายทั้งหมด ซึ่งนับว่าน้อยที่สุดในบรรดากลุ่มช่วงวัยต่างๆ (ปัทมา ว่าพัฒนางศ์ และ ปราโมทย์ ประสาทกุล, 2552, น.80) อัตราการตายของเด็กในลักษณะดังกล่าวเป็นรูปแบบที่เกิดขึ้นในยุคก่อนประวัติศาสตร์ด้วยเช่นกัน (Domett & Tayles, 2006, pp. 220-240)

ขณะที่ในเชิงเศรษฐกิจ เราพบว่าในสังคมเกษตรกรรมที่ไม่ได้แยกพื้นที่ของครัวเรือนออกจากการทำงานและการผลิตอย่างเด็ดขาด เด็กไม่ว่าจะเป็นเพศหญิงหรือเพศชายต่างกลายเป็นทรัพยากรที่มีค่าและเป็นกำลังแรงงานสำคัญของครัวเรือนไปโดยปริยาย ยิ่งโตขึ้น ผู้ใหญ่ยิ่งปล่อยให้เด็กได้มีโอกาสมีส่วนร่วมและเรียนรู้ในกิจกรรมการผลิตต่างๆ ของครอบครัวได้มากขึ้น โดยเฉพาะในงานเกษตรกรรม ประมง คำขาย หัตถกรรม และงานช่าง ซึ่งเป็นอาชีพทั่วๆ ไปของคนในสังคมสยามอย่างน้อยจนกระทั่งในปลายสมัยรัชกาลที่ 5 (Grabowsky, 1993, pp. 90-91) ในนิราศเมืองแกลง กวีนิพนธ์ของสุนทรภู่ที่สันนิษฐานกันว่าแต่งไว้ราวทศวรรษ 2350 บรรยายถึงอาชีพสานเสื่อของชาวบ้านเมืองแกลง โดยเฉพาะพวกผู้หญิงไว้ว่า “เป็นส่วยบ้านสานส่งเข้ากรุงไกร เด็กผู้ใหญ่ทำเป็นไม่เว้นคน” (สุนทรภู่, 2520, น. (2)-(3), 105)

หลักฐานบางชิ้นแสดงให้เห็นว่า นอกจากจะมีมิติของการเล่นสนุก²² โลกของเด็กสามัญชนในช่วงเวลาที่ศึกษายังเป็นโลกที่มีความหมายทางเศรษฐกิจในฐานะลูกมือที่เตรียมพร้อมรอวัน

²² บันทึกของอ็องรี มูโอต์ นักธรรมชาติวิทยาชาวฝรั่งเศสที่เดินทางเข้ามาในสยามในปลายรัชกาลที่ 4 บรรยายถึงการละเล่นอย่างเอาใจจริงเอาใจของเด็กๆ ในช่วงเวลาดังกล่าวไว้ว่า “สำหรับพวกเด็กๆ พวกเขาเล่นหอยกอง กระโดดเชือก เสือข้ามห้วย โหนราว เล่นซ่อนหา เล่นลูกข่าง และอื่นๆ ที่สรรหากันมาตั้งแต่เข้าจาดเย็น [...] ส่วนรุ่นโตก็มีเกมกระดาน เดินหมากทอดลูกบาศก์ หมากกรุกทอดลูกเต๋า ไพ่จีน หรือแม้แต่การเล่นว่าว ซึ่งเป็นเครื่องเล่นเฉพาะวัยเด็กของทางเรา คนเล่นเองก็ตั้งอกตั้งใจทุ่มเทกับเครื่องบันเทิงอย่างนี้อาจจริงอาจจริงบ้างก็อ้างโชคถึงขั้นพนันขันต่อ เอาข้าวของที่มีติดตัววางเดิมพัน กระทั่งมีอันต้องเสียไปทั้งหมดก็ถึงขั้นยอมสละผ้าถุงผืนขึ้นเดียวที่ห่มพันตัวกันออกจากโน่นนั่น” (มูโอต์, 2558, น. 53)

เป็นผู้ผลิตอย่างเต็มตัว²³ จริงๆ แล้ว มิติของการเล่นและการเรียนรู้การมีส่วนร่วมในการผลิตสำหรับเด็กในบางลักษณะยังแยกออกจากกันได้ยาก ความรู้ความสามารถในการเลี้ยงชีพ อาทิ การปีนต้นไม้ วาดน้ำ หรือเลี้ยงสัตว์ รวมถึงความรู้ภาคปฏิบัติอื่น ๆ มักเกี่ยวพันกับการเลียนแบบ และเรียนรู้ระหว่างการเล่นชุกชุกของเด็กหรือไม่ก็เมื่อเด็กทำหน้าที่ลูกมือให้กับครัวเรือนของตนเอง (Lancy, 2015a; Lancy, 2015b) ความสำคัญของความรู้ดังกล่าวได้รับการเน้นย้ำอย่างเด่นชัดภายในการจัดการศึกษาของโรงเรียนเด็กโดยสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพในช่วงทศวรรษ 2430 ซึ่งทรงระบุว่าเด็กอายุระหว่าง 7 ถึง 11 ขวบ ควรเรียนรู้การขึ้นต้นไม้ซึ่ง “ดูอยู่ข้างจะให้ชุกชุกน้อยผู้สักหน่อย” และการวาดน้ำที่ “ไม่อธิบายประโยชน์ก็เห็นจะเข้าใจได้ตลอด” ไปจนถึงความรู้เรื่องการปลูกสร้างที่อยู่อาศัย รู้จักใช้อุปกรณ์เครื่องมือ เครื่องมือ การปลูกต้นไม้ และการเลี้ยงสัตว์ (ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ, 2472, น. 37-42)

อย่างไรก็ตาม ประเด็นที่พึงพิจารณาเพิ่มเติมเกี่ยวกับบทบาทในฐานะแรงงานสำรองของเด็กในช่วงเวลานี้คือ เพศของเด็ก ในโลกของสามัญชน มีบันทึกว่าเด็กชายจำนวนหนึ่งมักถูกส่งไปเรียนหนังสือหรือบวชเรียนกับพระในวัดตั้งแต่วัยเยาว์ ถึงแม้การบวชเรียนในชุมชนที่ความสูงต่ำวัดกันที่บุญวาสนาและชาติกำเนิด อาจเกี่ยวข้องกับการสะสมบุญของตนเองและพ่อแม่เพื่อชาติหน้ามากกว่าเพื่อผลประโยชน์จากการศึกษาเล่าเรียนของตนในชาตินี้ แต่ก็มิบังเช่นกันที่ใช้การบวชนั้นเองเป็นบันไดไต่เต้าฐานะของตนขึ้นไปได้ (วัยอาจ, 2509, น. 41-52; Anderson, 2012)

ในบันทึกเรื่อง *Description of the Thai kingdom or Siam (Description du royaume Thai ou Siam)* สังฆราชฌอง-แบปติสต์ บัลเลอแกวซ์ (2520, น. 206) เห็นว่าวัดดูจะเป็นสถานที่สำหรับการละเล่นของเด็กมากกว่าการเรียนหนังสือ ซึ่งเขาเข้าใจจริงแล้วก็ไม่ได้มีประสิทธิภาพเลยแม้แต่น้อย สิ่งนี้ไม่น่าประหลาดใจนัก หากพิจารณาว่าการศึกษาที่ยังไม่มีมูลค่าทางเศรษฐกิจย่อมไม่ดึงดูดใจสามัญชนที่ยังคงคลั่งใจและไม่อาจเข้าใจได้ว่าเรียนไปทำไม เรียนแล้วได้อะไร เรียนแล้วจะทำอะไรกิน และด้วยเหตุนี้จึงไม่น่าประหลาดใจอีกเช่นกันที่รายงานการศึกษา²⁴

²³ อย่างไรก็ดี การมีบทบาทในฐานะลูกมือและมีส่วนร่วมในการผลิตของครัวเรือนไม่ได้หมายความว่าผู้คนในยุคต้นรัตนโกสินทร์มีได้มองเห็นธรรมชาติเฉพาะตัวของวัยเด็กหรือเพียงมองว่าเด็กเป็นผู้ใหญ่ตัวเล็กดังเช่นข้อเสนอของ Ariès (1962) เมื่อเขาหันย้อนกลับไปมองปรากฏการณ์ที่คล้ายคลึงกันในยุคกลางของฝรั่งเศสกลับกัน สิ่งที่เรพบคือหน้าตาของโลกของเด็กที่แตกต่างจากทุกวันนี้ที่มูลค่าทางอารมณ์ของเด็กเป็นสิ่งที่ได้รับการผลิตซ้ำผ่านสื่อมากกว่ามูลค่าในทางเศรษฐกิจ (Zelizer, 1994) แม้ยังมีเด็กอีกหลายคนที่ถูกขูดรีดมูลค่าทางเศรษฐกิจเพื่อขับเคลื่อนสายธารการผลิตให้เดินหน้าต่อไปด้วยวิธีใดวิธีหนึ่ง (Campbell, 2014)

²⁴ ความคลั่งใจในหมู่ราษฎร รวมถึงพระสงฆ์ต่อการศึกษาศึกษาสมัยใหม่ปรากฏให้เห็นชัดเจนในช่วงทศวรรษแรกๆ หลังการปฏิรูประบอบราชการและการปฏิรูปการศึกษาในช่วงทศวรรษ 2430-2440 การศึกษาที่มีมูลค่าทางเศรษฐกิจในฐานะเครื่องเปลี่ยนพื้นเพเพิ่มผลผลิตออกมามีได้จริงในอีกหลายปีหลังจากนั้น (Wyatt, 1994, pp. 219-244)

ในช่วงปลายรัชกาลที่ 5 แสดงให้เห็นว่า เด็กนักเรียนนักร้อยคนยังคงทยอยลาออกจากโรงเรียนในพื้นที่ต่าง ๆ โดยให้เหตุผลว่าเพื่อไปช่วยผู้ปกครองทำมาหากิน โดยเฉพาะในฤดูทำนา (หจข. ร.5 ศ.1/1 รายงานกรมศึกษาธิการ จ.ศ. 1248; หจข. ร.5 ศ.1/103 รายงานการเล่าเรียนมณฑลจันทบุรีที่พระยาไพศาลโปรดตรวจ) หากจะมีข้อยกเว้นก็แต่ลูกหลานเจ้านาย หรือในบรรดาลูกหลานพ่อค้ากระฎุมพีที่อาจมีโอกาสได้รับการศึกษาที่เป็นกิจจะลักษณะมากกว่าเด็กทั่วไป (Wyatt, 1969; วารุณี โอสการมย์, ม.ป.ป.) และส่วนหนึ่งเริ่มมองเห็นประโยชน์ของการอ่านออกเขียนได้มากกว่าสามัญชนที่ยังคงประกอบอาชีพช่างหรือกสิกรรม (นิธิ เอียวศรีวงศ์, 2555, น. 136)

ในกรณีของเด็กหญิง ซึ่งเป็นเพศที่มีบทบาทยิ่งในทางเศรษฐกิจของสังคมไทยดั้งเดิม คงมีไม่มากนักที่มีโอกาสได้รับการศึกษาอะไรอื่นนอกจากงานบ้านงานเรือนและความรู้ที่จำเป็น อาทิ การหัดให้พายเรือไปขายของ (เนิล, 2525, น. 143) เอช. เอช. แมคโดนัลด์ (2557, น. 145) บันทึกลงถึงการละเล่นของเด็กสาวในช่วงเวลาดังกล่าวไว้ว่า “บรรดาเด็กผู้หญิงเล่นทำงานบ้านและปั่นถ้วยชามจากดินเหนียวตากแห้งเล่น และพวกเธอทำอาหารประเภทต่างๆ ตามจินตนาการด้วยเมล็ดพืช วัชพืช และต้นหญ้าต่างๆ” ขณะที่สังฆราชมอง-แบปติสต์ ปัลเลอกัวซ์ บาทหลวงชาวฝรั่งเศส ผู้เข้ามาพำนักในพระนครราวทศวรรษ 2380-2400 ตั้งข้อสังเกตถึงบทบาทของเด็กผู้หญิงไว้ว่า

“การศึกษาของเด็กสาวคือต้องรู้จักทำครัวและตำน้ำพริกเป็น ทำขนม มวนบุหรี่ยและจีบพลู... ผู้หญิงไปหาฟืน เก็บผักและผลไม้ ตักน้ำ ตำข้าว และช่วยมารดาในกิจการบ้านเรือน ทุกเช้าจะนั่งเป็นระเบียบเรียบร้อยที่ประตูบ้าน คอยถวายบิณฑบาตแก่พระภิกษุที่ผ่านไปมา ฟังพระเทศน์แล้วก็ร้อง สาธุ สาธุ” (ปัลเลอกัวซ์, 2520, น. 207)

ในบันทึกของเอส. จี. แมคฟาร์แลนด์ มิชชันนารีชาวอเมริกันอีกคนหนึ่ง กล่าวถึงสภาพชีวิตของเด็กหญิงชาวสยามในช่วงเวลานี้ไว้อย่างน่าสนใจยิ่ง เธอเห็นว่าเด็กหญิงมีวิถีชีวิตที่ดีกว่าเด็กชายในบางด้าน เนื่องจาก

“พวกเขา [เด็กผู้หญิง] ไม่จำเป็นต้องได้รับการศึกษาใดๆ ดังนั้นจึงถูกฝึกให้ช่วยงานแม่ของพวกเขาดังแต่ช่วยเด็กทุกชนิดทั้งงานหนักและงานเบา ฉะนั้น จึงเป็นความจริงที่ถูกผู้หญิงเติบโตขึ้นไปเป็น “คนตัดฟืนและหาบน้ำ” เป็นคนเพาะปลูกและแม่ค้าของสยาม ในขณะที่น้องชายของพวกเขาคือผู้ที่มีส่วนอย่างยิ่งที่เป็นอุปสรรคต่อความเจริญรุ่งเรืองของประเทศ” (แมคฟาร์แลนด์, 2557, น. 168-169)

ความสำคัญทางเศรษฐกิจของเด็กหญิงยังคงกลายเป็นอุปสรรคสำคัญสำหรับเหล่ามิชชันนารีในการก่อตั้งโรงเรียนสำหรับผู้หญิงขึ้นในสยามด้วย แมคฟาร์แลนด์บันทึกต่อไปว่า คำคัดค้าน “ที่สำคัญมากที่สุด” ของผู้ปกครองที่ไม่มีนิยอมส่งบุตรสาวเข้าโรงเรียนสตรี คือ “พวกเด็กหญิงเป็นแรงงานในครอบครัว ถ้าพวกเขาใช้เวลาไปเรียนหนังสือ ใครจะทำมาหากินเลี้ยงครอบครัว” (แมคฟาร์แลนด์, 2557, น. 170) ในสายตาของรัฐ ความสำคัญของเด็กไม่ว่าชายหรือหญิงในฐานะหน่วยการผลิตของครัวเรือนยืนยาวไปจนถึงช่วงทศวรรษ 2470 เป็นอย่างน้อย สังเกตได้จากการที่ผู้ปกครองสามารถให้เด็กผ่อนผันจากการเข้าเรียนในโรงเรียนประถมศึกษาได้ปีละไม่เกิน 2 เดือน หาก “การเป็นอยู่ของตนจำต้องอาศัยใช้เด็กนั้นชั่วคราวหรือจำเป็นต้องใช้เด็กสำหรับอาชีพ ซึ่งมีฉะนั้นจะทำไปไม่ได้ทีเดียว” ตามพระราชบัญญัติประถมศึกษา พุทธศักราช 2464 และ 2478

6. สรุป

การวิเคราะห์เปรียบเทียบหลักฐานเกี่ยวกับเด็กและวัยเด็กกับตัวแบบต่างๆ ทั้งภาษาและนัยที่ซ่อนเร้นอยู่ในคำว่า “เด็ก” และชุดคำที่เกี่ยวข้องกัน พิธีกรรมความเชื่อเกี่ยวกับชีวิตและความตาย ตลอดจนวิถีการผลิตแบบเกษตรกรรม โดยผสมผสานกับชุดคำอธิบายจากองค์ความรู้ต่างสาขา ช่วยให้เรามองเห็นถึงรากฐานทางชีววัฒนธรรมของประวัติศาสตร์เด็กและวัยเด็ก รวมถึงแบบแผนของความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับความหมายของเด็กและวัยเด็ก ตลอดจนบทบาทหน้าที่ของเด็กในความสัมพันธ์ทางสังคมในช่วงรัตนโกสินทร์ตอนต้นจนถึงช่วงการปฏิรูปการปกครองสมัยรัชกาลที่ 5

ในช่วงเวลาดังกล่าว ดูเหมือนลักษณะของความไม่สมบูรณ์พร้อมทางชีววิทยา ทั้งลักษณะทางกายภาพและข้อจำกัดความสามารถของการสื่อสารยังคงเป็นรากฐานสำคัญของความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับความหมายของเด็กและวัยเด็ก และมีส่วนกำหนดความหมายของการเป็นเด็กและตำแหน่งแห่งที่ของเด็กในความสัมพันธ์ทางสังคมดังปรากฏจากการวิเคราะห์เปรียบเทียบความหมายโดยรากศัพท์ของคำว่าเด็กในภาษาต่างๆ การพิจารณาถึงความสัมพันธ์ระหว่างเงื่อนไขทางชีววิทยาของมนุษย์กับการปรับตัวทางวัฒนธรรมช่วยให้เราเข้าใจถึงความจำเป็นขั้นพื้นฐานประการหนึ่งที่เด็ก ๆ โดยเฉพาะในช่วงต้นของชีวิตมักต้องอยู่ภายใต้การดูแลของผู้คนและผู้ที่ไม่ใช่คนในกลุ่มสังคมของตนเอง แม้ในทางวิวัฒนาการ เด็กจะสัมพันธ์กับแม่และกลุ่มของแม่มากกว่า แต่บทบาทในการเลี้ยงดูเด็กเล็กในครอบครัวสามัญชนในกลุ่มสังคมไทยอาจอยู่ในมือของลูก ๆ ที่โตกว่าหรือผู้สูงอายุในครัวเรือน สำหรับครัวเรือนที่มีฐานะ พวกเขาอาจจะจ้างพี่เลี้ยงหรือไม่ก็ให้ไพร่ทาสรับใช้เลี้ยงดูลูก ๆ ของตน แม้ว่าในกรณีหลังจะเพิ่มความเสี่ยงของการลักพาและฆ่าเด็กเพื่อชิงทรัพย์เช่นที่ปรากฏทั้งในกฎหมายตราสามดวงและในประมุข

ประกาศรัชกาลที่ 4 (ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, 2547, น. 477-480) ขณะเดียวกันพิธีกรรมเกี่ยวกับขวัญและวิญญาณในลักษณะอื่นๆ ยังเผยให้เห็นถึงบทบาทของสิ่งที่ไม่ใช่มนุษย์ที่สัมพันธ์กับชีวิตเด็กอย่างใกล้ชิด โดยเฉพาะในช่วงแรกเริ่มของชีวิต

ข้อเท็จจริงเกี่ยวกับความยากลำบากในการคลอด การรับมือทางวิวัฒนาการต่อความลำบากดังกล่าว อัตราการตายของเด็กในช่วงแรกของชีวิตที่สูงที่สุดในบรรดาช่วงวัยทั้งหมดของมนุษย์ในเวลานั้น ก่อปรกักรูปแบบของพิธีกรรมความเชื่อเกี่ยวกับชีวิตและความตาย ปัจจัยเหล่านี้ล้วนชี้ให้เห็นว่าช่วงปีแรกๆ เป็นช่วงเวลาที่ยอันตรายที่สุดในชีวิตเนื่องจากเป็นช่วงคาบเกี่ยวกันระหว่างความเป็นกับความตาย คติที่เริ่มนับว่าเด็กรอดพ้นจากการเป็นลูกผีกลายเป็นลูกคนอย่างสมบูรณ์หลังพ้น 3 วันแรกหลังคลอดไปแล้วสะท้อนข้อเท็จจริงนี้ได้เป็นอย่างดี (อนุমান ราชชน, พระยา, 2492, น. 57-70) พิธีกรรมความเชื่อสะท้อนจักรวาลวิทยาของผู้คนในสังคมดั้งเดิมที่ผูกโยงชาติภพต่างๆ เข้าไว้ด้วยกัน ชีวิตของเด็กจึงไม่ได้เป็นของตัวเองตั้งแต่ต้น ความเชื่อมโยงระหว่างพิธีกรรมกับความเชื่อเรื่องโลกนี้โลกหน้าและคติทางจักรวาลวิทยาแบบไตรภูมิของคนในกลุ่มสังคมไทยค่อยๆ เปลี่ยนแปลงไปช้าๆ เมื่อองค์ความรู้ใหม่ๆ เกี่ยวกับชีวิต ธรรมชาติ และร่างกายของมนุษย์บนฐานของกายวิภาคและสรีรวิทยาได้แทรกซึมเข้าสู่ราชสำนักในช่วงปลายรัชกาลที่ 3 สืบเนื่องถึงรัชกาลที่ 4 ที่ละน้อย โดยการผลักดันของเหล่านักวิชาการอเมริกันผู้สังเกตเห็นว่าลัทธิศาสนาของสยามเป็นเรื่องของ “คาถาอาคมและการไล่ผี” เป็นสำคัญ (House, 1879, p. 310 cited in Pearson, 2016, p. 15; Pearson, 2016, pp. 15-19, 23-29)

ขณะเดียวกัน องค์ประกอบข้างต้นยังแสดงให้เห็นถึงลักษณะเฉพาะของความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับความหมายของเด็กและวัยเด็กในเวลานี้ ซึ่งบทความนี้นิยามว่าเป็นความสัมพันธ์แบบ “ยิ่งโตยิ่งปล่อย” เมื่อเติบโตขึ้น เด็กย่อมถูกคาดหวังให้ดูแลตัวเองได้มากขึ้นในอย่างน้อย 2 ความหมาย ด้านหนึ่ง นอกจากเด็กจะมีความหมายทางเศรษฐกิจในฐานะสินค้าที่ขายได้เพื่อแก้ไขปัญหาด้านทรัพยากรของครัวเรือน เด็กที่กำลังเติบโตยังถูกปล่อยให้เรียนรู้ที่จะเป็นกำลังแรงงานสำรองของครอบครัว โดยเฉพาะในกรณีของเด็กผู้หญิงที่เป็นหัวเรี่ยวหัวแรงทางเศรษฐกิจของสังคมไทยดั้งเดิม อีกด้านหนึ่ง ความยากลำบากในการคลอดอันเป็นผลพวงทางชีววัฒนธรรมที่สำคัญในประวัติศาสตร์มนุษย์และบทบาทของพิธีกรรมเกี่ยวกับชีวิตและความตายของเด็กบ่งชี้ว่า ความใส่ใจต่อชีวิตเด็กในช่วงเวลานี้มักเข้มข้นมากในช่วงต้นของชีวิต เนื่องจากเป็นช่วงวัยที่เสี่ยงต่อความตายสูงมากกว่าช่วงวัยอื่นๆ แต่เมื่อโตขึ้น เด็กก็ควรดูแลตัวเองได้มากขึ้นจนถึงช่วงวัยหนึ่งที่มีการคุ้มครองอย่างใกล้ชิดโดยขวัญหรือวิญญาณไม่จำเป็นอีกต่อไป

ความรู้ความเข้าใจเช่นนี้ค่อนข้างแตกต่างจากความเข้าใจในช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 25 เรื่อยมาจนปัจจุบันที่องค์ความรู้ทางวิทยาศาสตร์ การแพทย์ และจิตวิทยาสมัยใหม่ ก่อปรกักรูป

สภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปจากเดิมในหลายมิติ ส่งผลให้ผู้คนมักมองว่าเด็กและวัยเด็กควรเกี่ยวข้องกับมูลค่าทางอารมณ์มากกว่าเศรษฐกิจ (Zelizer, 1994; Wongyannava, 2008) ขณะเดียวกันก็เห็นตรงกันมากขึ้นเรื่อยๆ ว่า นอกเหนือจากในขวบปีแรกๆ ของชีวิตแล้ว เด็กในวัยรุ่นยังเป็นวัยที่ต้องการการดูแลอย่างใกล้ชิดจากคนในครอบครัวโดยเฉพาะพ่อแม่ แม้เป็นธรรมชาติอยู่เองที่จะเชื่อว่าเด็กยิ่งโตก็ควรดูแลตัวเองได้มากขึ้น แต่ดูเหมือนการปล่อยให้เด็กเติบโตไปอย่างอิสระจะเป็นสิ่งไม่พึงประสงค์นักในสมัยนี้ ดังที่บางคนสรุปไว้ว่า “ยิ่งเข้าสู่รุ่นหนุ่มรุ่นสาว ผู้ใหญ่ก็ยิ่งต้องห่วงเป็นพิเศษ” (ผกาวดี อุตตโมทย์, 2516, น.5)

เป็นไปได้ว่าในโลกที่พื้นที่ของครัวเรือน การทำงาน และการเรียนรู้ไม่ได้ถูกแบ่งแยกจากกันอย่างเด็ดขาด ซึ่งทำให้เด็กยังคงมีมูลค่าทางเศรษฐกิจต่อครัวเรือนในหลายความหมาย อีกทั้งโลกทางเพศมิได้เป็นข้อห้ามสำหรับผู้ที่ยังเด็กหนุ่มเด็กสาวแล้ว (ภาวณี บุณนาถ, 2554, น. 38-39) สิ่งที่ถูกรับรู้ว่าเป็นประเด็นปัญหาที่น่าห่วงสำหรับเด็ก โดยเฉพาะในวัยรุ่น อย่างเช่น ความอบอุ่นในครอบครัว การได้รับการศึกษา ความเปลี่ยนแปลงทางร่างกายและจิตใจ รวมถึงเรื่องทางเพศ น่าจะยังไม่ใช่ปัญหาที่น่าห่วงมากนักสำหรับผู้คนในยุคก่อน ไม่นับว่า “วัยรุ่น” ในฐานะช่วงวัยในตัวของมันเองดูจะเพิ่งปรากฏชัดเจนในความรับรู้ของผู้คนในกลุ่มสังคมไทยในช่วงหัวเลี้ยวหัวต่อของการปฏิรูปการปกครองสมัยรัชกาลที่ 5 แล้วเท่านั้น (ภาคิน นิยมานนรวงศ์, 2558, น. 133-170)

เอกสารอ้างอิง/ References

- กฎหมายตราสามดวง เล่ม 1. (2548). พิมพ์ครั้งที่ 2, แก้ไขปรับปรุงใหม่. กรุงเทพฯ: สถาบันปรีดี พนมยงค์.
- กฎหมายตราสามดวง เล่ม 2. (2548). พิมพ์ครั้งที่ 2, แก้ไขปรับปรุงใหม่. กรุงเทพฯ: สถาบันปรีดี พนมยงค์.
- กฎหมายตราสามดวง เล่ม 3. (2548). พิมพ์ครั้งที่ 2, แก้ไขปรับปรุงใหม่. กรุงเทพฯ: สถาบันปรีดี พนมยงค์.
- กรกฎ บุญลพ. (2546). การวิเคราะห์โครงสร้างอุดมการณ์ก่อนประวัติศาสตร์ในวัฒนธรรมบ้านเชียงจากแหล่งโบราณคดีบ้านโคกคอน จังหวัดสกลนคร. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- _____. (2550). จากมานุษยวิทยากายภาพถึงโบราณคดีเชิงประชากรศาสตร์ว่าด้วยลักษณะทางประชากรศาสตร์และคุณภาพชีวิตของประชากรสมัยก่อนประวัติศาสตร์ในประเทศไทย. ใน กรกฎ บุญลพ (บรรณาธิการ), *สืบสายพันธุ์มนุษย์*. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน).

- กรมศิลปากร. (2510). *เสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน กรมศิลปากรตรวจสอบชำระใหม่*. พระนคร: คลังวิทยา.
- _____. (2511). *บทกลอนกล่อมเด็ก บทปลอบเด็ก และบทเด็กเล่น*. พระนคร: กรมศิลปากร.
- กรมสาธารณสุข. (2468). *ทารกสงเคราะห์ คือ ว่าด้วยการรักษาศรักร์และการเลี้ยงดูเด็กก่อน*. พระนคร: โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร.
- จารุดี ฝโลประการ และ ปริญญา ฤทธิ์เจริญ (บรรณานิการ). (2541). *พจนานุกรม (ร.ศ.120)*. กรุงเทพฯ: กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ.
- จิตร ภูมิศักดิ์. (2547). *โองการแข่งน้ำและข้อคิดใหม่ในประวัติศาสตร์ไทยลุ่มน้ำเจ้าพระยา*. กรุงเทพฯ: ฟ้าเดียวกัน.
- ชาญวิทย์ เกษตรศิริ (บรรณานิการ). (2547). *ประชุมประกาศรัชกาลที่ 4*. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโตโยต้า ประเทศไทย.
- ไชยเจริญ สันติศิริ. (2509). *ทำอย่างไรจึงจะเข้าใจเด็กของท่าน. ใน อนุสรณ์ในงาน ฌาปนกิจศพ คุณแม่จ้อย ลิมอักษร ณ เมรุวัดเทพศิรินทราวาส จังหวัดพระนคร 19 ธันวาคม พ.ศ. 2509, (น. 74-80)*. พระนคร: ม.ป.พ.
- เดอ ลาลูแบร์, เอส. (2548). *จดหมายเหตุ ลา ลูแบร์ ราชอาณาจักรสยาม (พิมพ์ครั้งที่ 2)*. (สันต์ ท. โกมลบุตร, ผู้แปล). นนทบุรี: ศรีปัญญา.
- _____. (2505). *จดหมายเหตุ ลา ลูแบร์*. (กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์, พระเจ้าบรมวงศ์เธอ, ผู้แปล). พระนคร: องค์การค้าของคุรุสภา.
- ตำราราชอาณาจักรสยาม, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ. (2467). *นิทานเรื่องเลี้ยงเด็ก*. พระนคร: โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร.
- _____. (2472). *ตำนานโรงเรียนเด็กของพระอัครชายาเธอ*. พระนคร: โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร.
- _____. (2474). *เจ้านายพระชั้นชายัน (พิมพ์พระราชทานในงานพระศพพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหลวงสมรรัตนศิริเชษฐ)*. พระนคร: โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร.
- _____. (2481). *ประวัติเจ้าจอมมารดาทับทิม รัชกาลที่ 5 และสุภาสิตทุกคตะสอนบุตร*. พระนคร: โรงพิมพ์พระจันทร์.
- ตรี อมาตยกุล. (2507). *พระราชพงศาวดารกรุงสยามจากต้นฉบับที่เป็นสมบัติของบริติชมิวเซียม กรุงลอนดอน*. พระนคร: ก้าวหน้า.
- ทวีศักดิ์ เผือกสม. (2540). *การปรับตัวทางความรู้ ความจริง และอำนาจของชนชั้นนำสยาม พ.ศ. 2325-2411*. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

- ไทยรัฐออนไลน์. (2557). นุ้ย-ปอนด์พลาดไหว้ขอลูก เตรียมบินไปฮ่องกงแก้มือใหม่, *ไทยรัฐออนไลน์*. เข้าถึงเมื่อวันที่ 11 พ.ย. 2558 จาก <http://www.thairath.co.th/content/462763>.
- ธานีนิวัต, พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้า. (2474). *หน้าที่ของผู้ปกครองเด็กนักเรียน*. พระนคร: โรงพิมพ์ศรีหงส์.
- นาฏเฉลียว สุมาวงศ์. (2504). รักลูกให้ถูกทาง. ใน กองเผยแพร่การศึกษา สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ, *อนุสารจริยศึกษา ฉบับที่ 1*. (น. 12-20). พระนคร, โรงพิมพ์คุรุสภา.
- นิธิ เอียวศรีวงศ์. (2555). *ปากไก่และใบเรือ* (พิมพ์ครั้งที่ 4). นนทบุรี: ฟ้ายเดียวกัน.
- นึล, เอฟ. เอ. (2525). *ชีวิตความเป็นอยู่ในกรุงสยามในทัศนะของชาวต่างประเทศ ระหว่าง พ.ศ. 2383-2384*. (ลินจง สุวรรณโภคิน, ผู้แปล). กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.
- บทกลอนกล่อมเด็ก*. (2463). พระนคร: โรงพิมพ์ไทย.
- บรัดเลย์, ดี. บี. (2439). *หนังสือเรื่องกฎหมายเมืองไทย*. พระนคร: โรงพิมพ์หมอบรัดเลย์.
- _____. (2514). *หนังสืออักษรวิธานศรีย*. (อาจารย์ทัด, ผู้แปล). พระนคร: โรงพิมพ์คุรุสภา.
- ประวัติ ดันท์สุรัตน์. (2484). *มารดาและเด็กสงเคราะห์* (พิมพ์อุทิศในงานพระราชทานเพลิงศพ ขุนประนาทนราบท (เชียม ศิริกายะ) และนายชิน ปัจสานนท์ ณ สุสานหลวง วัดเทพศิรินทราวาส วันที่ 24 พฤษภาคม พ.ศ. 2484). พระนคร: โรงพิมพ์กรุงเทพบรรณาการ.
- ปัทมา ว่าพัฒนางศ์ และ ปราโมทย์ ประสาทกุล. (2552). การตายของประชากรในพระนครเมื่อ 100 ปีก่อน. *วารสารประชากร*, 1(2), 73-90.
- ปัทมากร บุลสถาพร. (2539). *ความรู้ในตำราพรหมชาติ*. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ปลัดเลอแก้ว, เจ. บี. (2520). *เล่าเรื่องกรุงสยาม* (พิมพ์ครั้งที่ 2). (สันต์ ท. โกมลบุตร, ผู้แปล). กรุงเทพฯ: ก้าวหน้า.
- ผกาดี อุตตโมทย์. (2516). *พ่อแม่และเด็กของเรา*. พระนคร: บำรุงสาสน์.
- พูนพิศมัย ดิศกุล, หม่อมเจ้า. (2534). *สิ่งที่ข้าพเจ้าพบเห็น* (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: มีเดียโพกัส.
- โพยม เลขยานนท์. (2502). *เด็กของเรา*. *ดุสิต*, 6(1), 28-32.
- ภาคิน นิมมานนรงค์. (2558). *ประวัติศาสตร์เด็กและวัยเด็กช่วงต้นรัตนโกสินทร์ถึง การปฏิรูปการปกครองสมัยรัชกาลที่ 5*. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

- ภาวิณี บุนนาค. (2554). *ผู้หญิงในกระบวนการยุติธรรมในสังคมไทย รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จนถึง พ.ศ. 2478: ศึกษาจากคดีความและฎีกา*.
วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ภิกขุปัญญานันทมุนี. (2509). ใน *อนุสรณ์ในงานฌาปนกิจศพ คุณแม่จ้อย ลิมอักษร ณ เมรุ วัดเทพศิรินทราวาส จังหวัดพระนคร 19 ธันวาคม พ.ศ. 2509*. (น. 1-10). พระนคร: ม.ป.พ.
- ภิญญพันธ์ พจนานวณ. (2556). กาลเทศะในวันเด็กแห่งชาติและความเป็นเด็กในพลเมือง ยุคพัฒนา. *ศิลปวัฒนธรรม*, 34(3), 157-169.
- มูโอต์, เอช. (2558). *บันทึกการเดินทางของอ็องรี มูโอต์ ในสยาม กัมพูชา ลาว และอินโดจีน ตอนกลางส่วนอื่นๆ*. (กรรณิกา จรรย์แสง, ผู้แปล). กรุงเทพฯ: มติชน.
- เม่งตี๊ด มงคลสมัย. (2478). *การบำรุงรักษาเด็กสำคัญเพียงไร* (พิมพ์แจกในงานฌาปนกิจศพ นายโหวงวอก ธนโสภณ ณ วัดมงกุฏกษัตริย์ วันที่ 22 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2478). กรุงเทพฯ: ม.ป.พ.
- แมคโดนัลด์, เอช. เอช. (2557). *ชีวิตวัยเด็กในประเทศสยาม. ใน รัตติกาล สร้อยทอง และ สำเนียง ศรีเกตุ (ผู้แปลและเรียบเรียง), สยามและลาวในสายตามิชชันนารีชาวอเมริกัน*. (น. 144-150). กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.
- แมคฟาร์แลนด์, เอส. จี. (2557). *โรงเรียนของสยาม. ใน รัตติกาล สร้อยทอง และ สำเนียง ศรีเกตุ (ผู้แปลและเรียบเรียง), สยามและลาวในสายตามิชชันนารีชาวอเมริกัน*. (น. 164-177). กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.
- ยัง พิทยานิยม และ สนิทศักดิ์ สนิทศักดิ์. (2508). *จิตวิทยาว่าด้วยปัญหาเด็ก*. พระนคร: โอเดียนสโตร์.
- เรย์โนลด์ส, ซี. เจ. (2557). *สถาบันทาของไทยในบริบททางเศรษฐกิจและวัฒนธรรม. ใน ฟิลลิป เฮอร์ช และ นิโคลัส แทปป์ (บรรณาธิการ), เส้นทางและร่องรอย เมืองไทย กังวานของแอนดรูว์ เทอร์ตัน (สร้อยมาศ รุ่งมณี และ อัจฉรา รัถยุตินทร, ผู้แปล). เชียงใหม่: ซิลค์เวอร์ม*.
- เรื่องจำนำคน. (2426). *จดหมายเหตุสยามไสมย เล่ม 2 แผ่น 3 วันพุธ เดือนสิบ ขึ้น 4 ค่ำ ปีมะแม เบญจศก 1245*, 19-21.
- ลาวัญญ์ โชติามระ. (2527). *ชีวิตชาวกรุงสมัยก่อนศตวรรษมาแล้ว และชีวิตชาวกรุงสมัยสงคราม*. กรุงเทพฯ: แพร่พิทยา.
- ลีไทย, พญา. (2530). *ไตรภูมิภิกขา (พิมพ์ครั้งที่ 2)*. กรุงเทพฯ: คณะกรรมการว่าด้วยวัฒนธรรม และสนเทศของอาเซียน.

- วิชนี คำน้ำปาด. (2547). *เด็กกับความคาดหวังของรัฐบาล พ.ศ. 2502-2519*. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- วัยอาจ, ดี. เค. (2509). คณะสงฆ์เป็นเครื่องยกฐานะในสังคมไทยโบราณ. *ศิลปากร*, 10(1), 41-52.
- วารุณี โอสถารมย์. (ม.ป.ป.). *การศึกษาในสังคมไทย พ.ศ. 2411-2475*. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- วิจิตรมาตรา, ชุน (สง่า กาญจนาคพันธุ์). (2523). *80 ปี ในชีวิตข้าพเจ้า*. กรุงเทพฯ: บัณฑิตการพิมพ์.
- วินัย พงศ์ศรีเพียร. (2547). ความสำคัญของ “กฎหมายตราสามดวง: แนวนั่งสงฆ์สังคมไทย.” ใน *วินัย พงศ์ศรีเพียร (บรรณาธิการ), กฎหมายตราสามดวง: แนวนั่งสงฆ์สังคมไทย*. (น.1-32). กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว).
- วิไลรัตน์ ยंत्रอด. (2540). *การศึกษาภาพภูมิจักรวาลจากภาพจิตรกรรมฝาผนังสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ในเขตกรุงเทพมหานคร*. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- ศิริรัตน์ อาสนะ. (2529). *สตรีในวรรณกรรมล้านนา*. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- ศุภย์พัฒนาแรงงานหญิงและเด็ก. (ม.ป.ป.). *การทำงานของเด็กในประเทศไทย ฉบับที่ 1 พ.ศ. 2511*. กรุงเทพฯ: กรมแรงงาน กระทรวงมหาดไทย.
- สมิธ, มัลคอล์ม. (2537). *ราชสำนักสยามในทศวรรษของหมอสมิธ*. (ศุภรัตน์ ธาราศักดิ์, ผู้แปล). กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร
- สอาด รักตะวัต. (2512). *กำเนิดกุมารและการบำรุงรักษาสุขภาพ เล่ม 1*. พระนคร: เกษมบรรณกิจ.
- สายพิน สุภา. (2552). *วิถีชีวิตคนไทยยวนในจิตรกรรมฝาผนังภายในพระอุโบสถวัดหนองยาวสูง ตำบลหนองยาวสูง อำเภอเมือง จังหวัดสระบุรี*. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- สุชาดา เกิดมงคลการ และ สัม เอกเฉลิมเกียรติ. (2558). สถานการณ์การจมน้ำของเด็กไทย ปี พ.ศ. 2557. *รายงานการเฝ้าระวังทางระบาดวิทยาประจำสัปดาห์*, 46(10), 145-149.
- สุนทรนุรักษ์, หลวง. (2553). *มหาดเล็กรายงาน เส้นทางชีวิตของหลวงสุนทรนุรักษ์ (กระจ่าง วรรณโกวิท) (พิมพ์ครั้งที่ 2)*. นนทบุรี: ดันฉบับ.
- สุนทรภู์. (2505). *วรรณคดีไทยเรื่องพระอภัยมณี*. พระนคร: องค์การค้าของคุรุสภา.
- _____. (2520). *นิราศสุนทรภู์*. กรุงเทพฯ, องค์การค้าของคุรุสภา.

- เสฐียรโกเศศ (นามแฝง). (2506). *ขวัญและประเพณีการทำขวัญ*. พระนคร: ก้าวหน้า.
- _____. (2513). *ประเพณีเนื่องในการเกิดและประเพณีเนื่องในการตาย*. พระนคร: โรงพิมพ์
ไทยวัฒนาพานิช.
- เสถียร ลายลักษณ์ และคณะ. (2478). *ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 8*. กรุงเทพฯ: เติลเมล์.
- เสมอชัย พูลสุวรรณ. (2538). *ไพร่เมทกับวิวัฒนาการของมนุษย์*. กรุงเทพฯ: คณะสังคมวิทยา
และมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. ก.ร.5 รล.-คพ. คำพิพากษา เล่ม 6 ร.ศ. 111 (พ.ศ. 2446) เรื่องที่
32 นายเหมา.
- หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. ก.ร.5 รล.-คพ. คำพิพากษา เล่มที่ 15 เรื่องที่ 13 (พ.ศ. 2453).
- หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. ม.ร.5 น/334 ตายด้วยเหตุต่างๆ.
- หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. ร.5 น.30/3 เรื่อง บัญชีสามะโนครวั เมืองนนทบุรี ปทุมธานี
นครเขื่อนขันธ์ (31 ต.ค. 117-14 ธ.ค. 117).
- หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. ร.5 ศ.1/1 รายงานกรมศึกษาธิการ จ.ศ. 1248 (กุมภาพันธ์ 105-
กรกฎาคม 106).
- หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. ร.5 ศ.1/103 รายงานการเล่าเรียนมณฑลจันทบุรีที่พระยาไพศาล
ไปตรวจ (28 กันยายน 128-5 ตุลาคม 128).
- หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. ร.6 ม.15/4 ย่อลูกเสือรวบรวม (23 พ.ย. 2455-17 ก.ย. 2467).
- หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. ศธ.1/192 โปรดเกล้าฯ ให้เรียกชื่อ เด็กทารก (24 มกราคม 2465-
25 กรกฎาคม 2466).
- อดิน รพีพัฒน์, ม.ร.ว. (2512). *สังคมไทยสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ พ.ศ. 2325-2416*. (ม.ร.ว.
ประกายทอง สิริสุข และ พรรณี ฉัตรพลรักษ์, ผู้แปล). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- อนุমানราชชน, พระยา. (2492). *ประเพณีเก่าของไทย: ประเพณีเนื่องในการเกิดและการเลี้ยงลูก*
(พิมพ์ในงานฉานนิกศพนางเดชเสนา (จันทร์ เดชเสนา) ณ วัดมกุฏกษัตริยาราม
วันที่ 8 ธันวาคม 2492). พระนคร: ม.ป.พ.
- อนุสรณ์ในงานฉานนิกศพคุณแม่จ้อย ลิ้มอักษร. (2509). พระนคร: แผนกการพิมพ์ วิทยาลัยครู
สวนสุนันทา.
- เอนก นาวิกมูล. (2534). จุก แกละ โกะ เปีย ทรงผมเด็กไทยสมัยโบราณ. *สารคดี*, 7(75),
130-1.
- เฮาส์, เอส. อาร์. (2557). การโกนจุกของเด็กชาวสยาม. ใน *ใน รัตติกาล สร้อยทอง และ
สำเนียง ศรีเกตุ (ผู้แปลและเรียบเรียง), สยามและลาวในสายตามิชชันนารีชาว
อเมริกัน*. (น. 151-163). กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.

- Aeusrivongse, N. (1994). The early Bangkok period: Literary change and its social causes. *Asian Studies Review*, 18(1), 69-76.
- Anderson, B. (2012). *The fate of rural hell: Asceticism and desire in Buddhist Thailand*. London: Seagull Books.
- Ariès, P. (1962). *Centuries of childhood: A social history of family life*. (Robert Baldick, Trans.). New York, NY: Alfred A. Knopf.
- Bogin, B. (1997). Evolutionary hypotheses for human childhood. *Yearbook of Physical Anthropology*, 40, 63-80.
- Buddhist dictionary. (n.d.). Retrieved from <http://dictionary.buddhistdoor.com/en/>.
- Campbell, C. (2014). Child slaves may have caught the fish in your freezer. *Time*. Retrieved from <http://time.com/12628/human-trafficking-rife-in-thai-fishing-industry/>
- Crawford, S., & Lewis, C. (2009). Childhood studies and the society for the study of childhood in the past. *Childhood in the Past*, 1(1), 5-16.
- Croft, W., & Cruse, D. A. (2004). *Cognitive linguistics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Cunningham, H. (1995). *Children and childhood in western society since 1500*. London: Longman.
- Daly, M., & Wilson, M. (1984). A sociobiological analysis of human infanticide. In Glenn H., & Sarah B. H. (Eds.), *Infanticide: Comparative and evolutionary perspectives*. (pp. 487-502). New York, NY: Aldine Publishing.
- de La Loubère, S. (1693). *A new historical relation of the kingdom of Siam by Monsieur De La Loubère*. (A.P. Gen R.S.S., Trans.) London: F. L. for Tho. Horne at the Royal Exchange, Francis Saunders at the Exchange, and Tho. Bennet at the Half-Moon in St. Pauls Church-yard. Retrieved from <https://books.google.co.th/books?id=RvpBAQAAMAAJ&printsec=frontcover&hl=th#v=onepage&q&f=false>.
- DeSilva, J., & Lesnik, J. (2006). Chimpanzee neonatal brain size: Implications for brain growth in homo erectus. *Journal of Human Evolution*, 51, 207-212.
- Diamond, J. (2012). *The world until yesterday*. London: Allen Lane, 2012.
- _____. (2015). *Why sex is fun? The evolution of human sexuality*. London: Weidenfeld & Nicholson.

- Domett, K., & Tayles, N. (2006). Human biology from the bronze age to the iron age in the Mun river valley of northeast Thailand. In Marc O., & Nancy T. (Eds.), *Bioarchaeology of Southeast Asia*. (pp. 220-240). Cambridge: Cambridge University Press.
- Douglas, P. H. (2014). Female sociality during the daytime birth of a wild Bonobo at Luikotale, Democratic Republic of the Congo. *Primates*, 55(4), 533-542.
- Dunbar, R. (1997). *Grooming, gossip, and the evolution of language* (2nd ed.). London: Faber and Faber.
- _____. (2014). *Human evolution*. London: Penguin Books.
- Dunsworth, H., & Eccleston, L. (2015). The evolution of difficult childbirth and helpless hominin infants. *The Annual Review of Anthropology*, 44, 55-69.
- Dunsworth, H., et al. (2012). Metabolic hypothesis for human altriciality. *Proceedings of the national academy of sciences of the United States of America*, 109(38), 15212–15216.
- Eberhardt, N. (2006). *Imagining the course of life: Self-transformation in a Shan Buddhist community*. Chiang Mai: Silkworm Books.
- Feeney, D. (1989). The decline of property rights in man in Thailand, 1800-1913. *The Journal of Economic History*, 48(2), 285-296.
- Galbally, M., et al. (2011). The role of Oxytocin in mother-infant relations: A systematic review of human studies. *Harvard Review of Psychiatry*, 19(1), 1-14.
- Gazzaniga, M. S. (2012). *Who's in charge? Free will and the science of brain*. New York, NY: Ecco.
- Gélis, J. (2005). *History of childbirth: Fertility, pregnancy and birth in early modern europe*. (Rosemary Morris, Trans.). Cambridge: Polity Press.
- Genetic Kanji. (n.d.). Retrieved from <http://www.genetickanji.com/>.
- Gibbons, A. (2008). The birth of childhood. *Science*, 332(5904), 1040-1043.
- Godelier, M. (2009). *In and out of the west: Reconstructing anthropology*. (Nora Scott, Trans.). Charlottesville: University of Virginia Press.
- Grabowsky, V. (1993). *An early Thai census: Translation and analysis*. Bangkok: Institute of Population Studies, Chulalongkorn University.

- House, S. R. (1879). Notes on obstetric practice in Siam. *Archives of Medicine*, 14, 310. Cited in Pearson, Q. T. (2016). Womb with a view: The Introduction of western obstetrics in nineteenth-century Siam. *Bulletin of the History of Medicine*, 90, 15.
- Lambie, I. (2001). Mothers who kill: The crime of infanticide. *International Journal of Law and Psychiatry*, 24, 71-80.
- Lancy, D. F. (2008). *The anthropology of childhood: Cherubs, chattel, changelings*. Cambridge: Cambridge University Press.
- _____. (2015a). *Children as a reserve labor force*, SSWA Faculty Publications. Paper 571. Retrieved from http://digitalcommons.usu.edu/sswa_facpubs/571.
- _____. (2015b). Teaching: Natural or cultural?. In Berch, D., & Geary, D. (Eds.), *Evolutionary perspectives on education and child development*. Heidelberg, DE: Springer, Retrieved from http://www.researchgate.net/publication/280923718_Teaching_Natural_or_Cultural.
- Lukas, D., & Huchard, E. (2014). The evolution of infanticide by males in Mammalian societies. *Science*, 346(6211), 841-844.
- Kramer, K. L. (2010). Cooperative breeding and its significance to the demographic success of humans. *The Annual Review of Anthropology*, 39, 417-436.
- Kuzawa, C. W., et al. (2013). Metabolic costs and evolutionary implications of human brain development. *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America*, 111(36), 13010-13015.
- Marean, C. W. (2015). An evolutionary anthropological perspective on modern human origins. *The Annual Review of Anthropology*, 44, 533-556.
- Matthiesen A. S., Ransjö-Arvidson A. B., Nissen E., & Uvnäs-Moberg K. (2001). Postpartum maternal oxytocin release by newborns: Effects of infant hand massage and sucking. *Birth*, 28(1), 13-19.
- Monaghan P., et al. (2014). How arbitrary is language?. *Philosophical Transaction of Royal Society B: Biological Sciences*, 369(1651), 20130299.
- Muecke, M. (1984). Make money not babies: Changing status markers of northern Thai women. *Asian Survey*, 24(4), 459-470.

- National economic and social development board. (1974). *The Population of Thailand*. A monograph prepared for the world populations series, The committee for international coordination of national research in demography.
- Online etymology dictionary*. (n.d.). Retrieved from http://www.etymonline.com/index.php?allowed_in_frame=0&search=infant&searchmode=none.
- Pan, W., et al. (2014). Birth intervention and non-maternal infant-handling during parturition in a nonhuman primate. *Primates*, 55(4), 483-488.
- Parkin, T. (2014). Life cycle. In Harlow, M., & Laurence R. (Eds.), *A cultural history of childhood and family in antiquity*. (pp. 98-113). London: Bloomsbury.
- Pearson, Q. T. (2016). Womb with a view: The Introduction of western obstetrics in nineteenth-century Siam. *Bulletin of the History of Medicine*, 90, 1-31.
- Phongphit, S., & Hewison, K. (2001). *Village life: Culture and transition in Thailand's northeast*. Bangkok: White Lotus.
- Pollock, L. (1983). *Forgotten children: Parents-child relations from 1500-1900*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Ratanakul, S. (2004). A prolegomena on traditional wisdom in Karen folklore. In Chris B. (Ed.), *The society of Siam: Selected articles on the Siam society's centenary*. (pp. 233-244). Bangkok: Siam Society.
- Roy, R. P. (2003). A darwinian view of obstructed labor. *Obstet Gynecol*, 101(2), 397-401.
- Sahlins, M. (1963). Poor man, rich man, big-man, chief: Political types in Melanesia and Polynesia. *Comparative Studies in Society and History*, 5(3), 285-303.
- SEAlang Mon-Khmer languages project*. (n.d.). Retrieved from <http://sealang.net/monkhmer/dictionary/>.
- Selin, H. (2009). *Childbirth across cultures: Ideas and practices of pregnancy, childbirth and the postpartum*. New York: Springer.
- Sinnott, M. (2014). Baby ghosts: Child spirits and contemporary conceptions of childhood in Thailand. *TRaNS: Trans –Regional and –National Studies of Southeast Asia*, 2(2), 293–317.
- Smith, T. M., et al. (2010). Dental evidence for ontogenetic differences between modern humans and neanderthals. *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America*, 107(49), 20923–20928.

- Spain, E. (2014). A long childhood feeds the hungry human brain. *Northwestern University*. Retrieved from <http://www.northwestern.edu/newscenter/stories/2014/08/a-long-childhood-feeds-the-hungry-human-brain.html>.
- Stearns, P. N. (2006). *Childhood in world history*. London: Routledge.
- _____. (2011). *Childhood in world history* (2nd ed.). London: Routledge.
- Stephens, S. (1995). Introduction: Children and the politics of culture. In Stephens, S. (Ed.), *Children and the politics of culture*. (pp. 3-48). Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Strang, V. (2015). *Water: Nature and culture*. London: Reaktion Books.
- Walter, C. (2013). Why are we the last apes standing?. *Slate*. Retrieved from http://www.slate.com/articles/health_and_science/science/2013/01/evolution_of_childhood_prolonged_development_helped_homo_sapiens_succeed.html.
- Wilson, C. M. (1983). *Thailand: A handbook of historical statistics*. Boston, MA: G. K. Hall & Co.
- Wongyannava, T. (2008). Policing the imagined family and children in Thailand: From family name to emotional love. In Shigeharu T. (Ed.). *Imagining communities in Thailand: Ethnographic approaches*. (pp. 21-57). Chiang Mai: Mekong Press.
- Wyatt, D. K. (1969). *The politics of reform in Thailand: Education in the reign of king Chulalongkorn*. Bangkok: Thai Wattana Panich.
- Wyatt, D. K. (1994). Education and the modernization of Thai society. In *Studies in Thai history*. (pp. 219-244). Chiang Mai: Silkworm Books.
- Yellow bridge*. (n.d.). Retrieved from <http://www.yellowbridge.com/chinese/characteretymology.php?zi=%E5%AD%90>.
- Yoshinaka, N. (1997). Historical analysis of the juvenile justice system in Japan. *Hiroshima Hogaku*, 20(3): 29-39.
- Young, E. (1907). *The kingdom of the yellow robe* (3rd ed.). London: Archibald Constable.
- Zelizer, V. (1994). *Pricing the priceless child: The changing social value of children*. Princeton, NJ: Princeton University Press.